

ΤΩΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΩΝ ΑΙΩΝΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ ΖΑΚΥΝΘΙΑΚΑΙ

Πρωιμώτατα αναγράφεται ἐπὶ τῶν στηλῶν τῆς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἑλληνισμοῦ διασωζούσης ιστορίας τὸ ὄνομα τῆς περικαλλοῦς Ζακύνθου. Εὐκλείζει τὴν νῆσον ταύτην ὁ ποιητὴς τῆς Ὀδυσσεΐας καταλέγων αὐτὴν ἐν ταῖς χώραις ὧν ἐβασίλευσεν ὁ Ὀδυσσεύς. Μετὰ τὴν εὐδοξον ταύτην ἦν ἔλαβε παρὰ τοῦ ἀρχηγόνου ἀοιδοῦ ἐξευγένισιν, ἐσταδιοδρόμησεν ὡς αὐτόνομον κράτος μέχρις οὗ κατέστη ὑποτελὴς τῶν Μακεδόνων. Τῷ δὲ 191 π. Χ. παρέλαβον αὐτὴν οἱ Ῥωμαῖοι. Ὑστερον μετὰ πολλοὺς αἰῶνας προσεκολλήθη τῇ βυζαντιακῇ αὐτοκρατορίᾳ. Κατακτηθεῖσα δὲ κατὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα ὑπὸ Νορμαννῶν ἐξ Ἰταλίας ὠρμημέ-νων, ἀπέβη κτῆμα ἰταλικόν. Κατὰ δὲ τὸ τέλος τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἡλευθερώθη ἀπὸ τῶν Ἑνετῶν, καὶ τότε διεδέξαντο ἀλλήλους κυβερνῶντες αὐτὴν Γάλλοι, Ῥῶσοι, Γάλλοι ἐκ δευτέρου, καὶ Ἀγγλοὶ. Ἀλλὰ τέλος τῷ 1864 ἠνώθη μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ οὕτω ἔληξε διὰ παντὸς ἡ ἰδιαιτέρα πολιτικὴ ἱστορία τῆς νήσου.

Ἐνεκα τῆς ἐν Ζακύνθῳ πολυαἰῶνος ὑπάρξεως ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ οἱ μὴ εἰδότες ἐδικαιούμεθα νὰ προσδοκῶμεν τὴν εὑρεσιν πολλῶν καὶ ποικίλων παλαιῶν μνημείων, προβλέποντες οὕτω πλουσίαν ἀμοιβὴν διὰ πᾶσαν ἐνταῦθα ἀρχαιολογικὴν καὶ ἱστορικὴν ἔρευναν. Ἀλλὰ τοιαῦται ἐλπίδες ἀποβαίνουσι φροῦδαι. Τῶν μὲν ἀρχαίων ἑλληνικῶν τε καὶ Ῥωμαϊ-κῶν χρόνων λείψανα ἀρχιτεκτονικῆς τέχνης δὲν διεσώθησαν ἄξια μνή-μης, ἔργα δὲ γλυπτικῆς, κεράμεια ἀγγεῖα καὶ ἐπιγραφαὶ εὐρέθησαν ὀλί-γιστα. Σπανίζουσι δὲ καὶ αὐτὰ τὰ ἀρχαῖα νομίσματα. Ἐπίσης καὶ τῶν μεταγενεστέρων αἰώνων ὀλίγα εἶναι τὰ ἔτι ὑπάρχοντα μνημεῖα. Ταύτης τῆς σχεδὸν ὀλοσχεροῦς ἐξαφανίσεως τῶν ἰχνῶν τοῦ παρελθόντος ἡ κυριω-τάτη αἰτία εἶναι οἱ συχνοὶ καὶ ἰσχυροὶ σεισμοί, οἵτινες οὐδέποτε ἐπαύσαντο τaráσσοντες ἐκ διαλειμμάτων τὴν νῆσον καὶ ἐπιφέροντες κατὰ καιροὺς ὀλικὴν σχεδὸν καταστροφὴν. Μετὰ δ' ἑκαστον σεισμὸν οἱ κάτοικοι μετα-χειριζόμενοι τὴν ὕλην τῶν κατηρειπωμένων οἰκοδομημάτων πρὸς ἀνέ-

γερσιν ἄλλων νέων κτιρίων ἐξηφάνισαν ἐκ θεμελίων πᾶν σημεῖον προγενεστέρας τέχνης.

Ἐνεκα τῆς σπάνεως τῶν παλαιοτέρων μνημείων καθίσταται ἔτι πολυτιμότερα ἢ ἐπιστημονικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀξία τῶν μεταγενεστέρων κειμηλίων καὶ ἐπιγραφῶν καὶ τῶν ἐν διαφόροις ἀρχείοις διασωθέντων ἐγγράφων. Τοιούτων ἐγγράφων μέγα πλῆθος διασώζεται διατηρούμενον ἐν τῷ ἀρχαιοφυλακείῳ Ζακύνθου ἰδρυθέντι ἐπὶ Ἑνετῶν ἐν ἔτει 1559¹. Τὸν ἀνυπολογίστου ἀξίας θησαυρὸν τοῦτον ἔχουσι μεταχειρισθῇ ξένοι· εἰδήμονες ὡς ὁ Χόπφ, καὶ λόγιοι Ἕλληνες ὡς ὁ Χιώτης καὶ ὁ Κατραμῆς. Κατὰ δὲ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη ἱστορικὰς γνώσεις πολυτίμους ἀρυόμενοι ἐντεῦθεν διαδίδουσιν ὁ κ. Σπυρίδων Δε-Βιάζης, ὁ κ. Λεωνίδας Ζώης καὶ ἄλλοι.

Ὑπάρχουσιν ἐν Ζακύνθῳ πολλαὶ ἐπιγραφαὶ γεγραμμέναι κατὰ τοὺς τρεῖς τελευταίους αἰῶνας. Αὗται εὐρίσκονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν ναοῖς. Καθ' ἑαυτὰς δ' ἠδύναντο ἐπιπολαίως ἐξεταζόμεναι· νὰ λογισθῶσιν ὡς ἐλαχίστην ἐνέχουσαι σημασίαν, διότι πολλὰ τούτων εἶναι συντομώταται καὶ στερεότυποι προσευχαὶ ἢ ξηραὶ ἀφιερωτικαὶ φράσεις ἢ ἐκδηλώσεις ἄλλων ὁμοίων ἐννοιῶν οὐχὶ πολὺ διδακτικῶν διὰ τὸν ἱστοριογράφον. Ἀλλ' ὅμως ἀποτελοῦσι μέρος τῆς μακρᾶς ἐκείνης καὶ πολυμόρφου διηγήσεως τῶν περιπετειῶν τοῦ ἐλληνισμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο οὐδεὶς ἑλληνόφων, καίτοι θὰ ἐπεθύμει νὰ ᾧσιν αὗται ποικιλωτέρου καὶ πλουσιωτέρου περιεχομένου, τολμᾷ νὰ περιφρονῇ αὐτάς. Δὲς δὲ χάριν ἀναψυχῆς ἐνδιατρίψας ἐπὶ ἐβδομάδας τινὰς ἐν τῇ φιλοξένῳ νήσῳ ἰδραξάμην τῆς εὐκαιρίας καὶ ἐπωφελοῦμενος τῆς προθύμου βοηθείας τοῦ συμπαθοῦς Δε-Βιάζη ἀντέγραψα πλῆθος τι ἐπιγραφῶν, ὧν ἡ δημοσίευσίς γίνεται διὰ τῆς παρούσης πραγματείας. Δὲν ἀποκλείονται οὐδὲ ἐκεῖναι αἵτινες ἤδη ὑπ' ἄλλων ἐξεδόθησαν ἄλλοθι, τὸ μὲν ἵνα διορθωθῶσι μικραὶ τινες ἀνακρίβειαι τῶν προηγουμένων ἀντιγραφῶν, τὸ δὲ ἵνα εὐκολώτερον εὑρεθῶσιν ἐνταῦθα ὑπὸ τῶν τυχόν ἐπιθυμούντων νὰ ἀναγνῶσιν αὐτάς.

Ὅτι αἱ πλεῖσται τῶν ἐπιγραφῶν τούτων εὐρίσκονται ἐν ναοῖς, δὲν ἀπαιτεῖ ἐνταῦθα ἐκτενῆ διασαφητικὴν αἰτιολογίαν. Μόνον διὰ τῆς θρησκείας ἐξωτερικεύοντο τότε καθόλου οἱ γενναιότεροι πόθοι τῶν Ἑλλήνων. Πρὸς δὲ σφόδρα φιλόθρησκοι ἦσαν οἱ Ζακύνθιοι, καὶ ἐνησμένιζον

¹ Δε-Βιάζη Ἱστορικὰ Ἀνάλεκτα, ιζ'. Σύστασις τοῦ ἀρχαιοφυλακείου, ἐν τῷ Νέῳ Αἰῶνι Ζακύνθου, Ἰαν. 31, 1892 καὶ Δεκ. 5, 1891.

κτίζοντες ναοὺς καὶ κοσμοῦντες αὐτοὺς δι' εἰκόνων καὶ ἄλλων ἀφιερωμάτων. Κατὰ τὸν Μερκάτην¹ ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀρθοδόξων ἐκκλησιῶν, παρεκκλησιῶν καὶ μοναστηρίων ἐν τῇ νήσῳ κατὰ τὸ ἔτος 1811 ἦτο 422. Πρὸς τούτοις δ' ἦσαν καὶ πέντε ἐκκλησίαι τῶν Καθολικῶν λατινικοῦ ῥυθμοῦ.

Ἐπὶ μὲν ἐνετοκρατίας πολλοὶ τῶν πλουσίων καὶ εὐγενῶν Ζακυνθίων κατῴκουν οὐχὶ παρὰ τὴν θάλασσαν ἐνθα ἡ νῦν πόλις, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ ἐκ δυσμῶν δεσπόζοντος τῆς κάτω πόλεως ὑψηλοῦ καὶ περιτειχισμένου λόφου, τοῦ καλουμένου «Κάστρου»². Ἀλλοτε δ' ἦσαν ἐν τῇ ἀκροπόλει ταύτῃ πέντε ἢ ἕξ ναοί. Ἀλλὰ τῷ 1841 ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐσφτερίσατο πάντα τὰ κτίρια τοῦ φρουρίου, καὶ οἱ ναοὶ οὗτοι ἢ κατηδαφίσθησαν ἢ ἀφρέθησαν νὰ καταπέσωσιν.

Ἐν τῷ ὀρθοδόξῳ μητροπολιτικῷ ναῷ τοῦ Προδρόμου ἔκειτο κατὰ τὸ ἔτος 1899 ἡ λατινικὴ ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή ἥδε ἐπὶ πλακῶς λευκοῦ λίθου·

1. h i c j a c e T
 V F F I
 O N I A
 e c c l e s i Æ C O R C Y R
 E R I V S
 R E N D

Ἐπὶ τῷ ἀνατολικῷ τοίχῳ καὶ ἐν τῇ νοτιοανατολικῇ γωνίᾳ τοῦ αὐτοῦ ναοῦ ἀναγινώσκονται ἐγκεχαραγμένοι ἐπὶ ἐντετειχισμένου λίθου αἱ λέξεις

2. DEO ET PATRIAE OMNIA DEBEO
 GEOR. BIAN. M D L X I I .

Ἐπὶ ἐνετοκρατίας ὑπῆρξαν ἐν Ζακύνθῳ Καθολικοὶ μοναχοὶ τοῦ τάγματος τῶν Φραγκισκανῶν. Οὗτοι δ' εἶχον ἐν τῇ ἀκροπόλει ναὸν τετιμημένον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἐπωνύμου αὐτῶν Ἀγίου. Ἐνταῦθα ἐτάφησαν πολλοὶ τῶν πλουσιωτέρων τότε Καθολικῶν. Περὶ δὲ τὰ πεντήκοντα βήματα πρὸς ἀνατολὰς τοῦ τόπου, ὅπου ἄλλοτε ἵστατο οὗτος ὁ ναός,

¹ Mercati, Saggio storico-statistico della città ed isola di Zante, compilato nell'anno 1811, σελ. 32.

² Χιώτης, II, 247.

κείνται δύο θραύσματα ἐπιτυμβίου πλακὸς ἔχοντα ταῦτα τὰ γράμματα·

3.

D.

HIC IACE
FRANCISCVS
NOB. CRET. E. C
D THEOLOG. ECCLES
CATHEDRALIS PRIM
ET EMINENT AC R

D.

MARCI ANTONY B
EIVSDEM ECCLE
ARCHIEPISCO
VICARIVS GENER

OBYT ANNO SA
MDCLXXX DIE XIV IVL

Τεῖχος ὑψηλὸν περιβάλλει καὶ ἐρυμνοὶ τὴν ἀκρόπολιν. Τῶν μὲν ἀρχαίων ἐλληνικῶν ὀχυρωμάτων οὐδὲν μέρος σώζεται. Τὰ δὲ νῦν ὑφιστάμενα τείχη εἶναι μεγαλοπρεπὲς δημιούργημα ἐνετικῆς καὶ ζακυνθιακῆς δυνάμεως καὶ τέχνης. Ἡ μὲν κυρία εἰσοδος εἰς τὸ φρούριον τοῦτο κεῖται κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τῆς περιφερείας. Ἀλλὰ ὑπῆρξεν ἄλλοτε καὶ ἑτέρα εἰσοδος, ἣτις ὕστερον γενομένη ἀχρηστος ἐκλείσθη, ὅταν ἡ πρὸς αὐτὴν ἐκ τῆς κάτω πόλεως ἀγούσα ὁδὸς εἶχε καταστῇ ἀδιάβατος ἔνεκα τῶν διὰ σεισμῶν ἐπενεχθειῶν ἀλλοιώσεων τοῦ ἐκεῖ ἐδάφους. Ὁ πυλὼν οὗτος, ὁ νῦν κλειστός, ἐκτίσθη κατὰ τὸ ἔτος 1646, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ ἐπὶ τῆς προσόψεως αὐτοῦ ἐπιγραφαί, ἐν αἷς μνημονεύονται τὰ ὀνόματα τῶν τότε ἐνετικῶν τε καὶ ζακυνθιακῶν ἀρχῶν·

4.

FRANCISCI MOLINO DVCIS SERENISSIMIS AVSPICIIS
IO. BAPT. GRIMANI PROV. GNALIS. PRAECELETI SOLERTIA
ANT. BARBADICI PROV. VICILANTIA INCOLAR. SVMPTV
ET OPERE
REVELLINVS PHIL. BESSETTI. [D. VERNEDA.
BARBADICVS ERECTVS INGENIO
anNO DNI mDCXXXVI.

Ἰσως ἄλλη ἐπιγραφὴ σωζομένη ἔξωθε τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς τοῦ κειμένου πλησίον τῆς εἰς τὴν κάτω πόλιν ἐκ τῶν βορειονατολικῶν πυλώνων ἀγούσης ὁδοῦ, ἔχει σχέσιν τινὰ πρὸς τὴν κλείσιν τοῦ ἄνωθε μνημονευθέντος πυλῶνος. Χρονολογεῖ τὴν ἐπισκευὴν ἢ κατασκευὴν τῆς ὁδοῦ ταύτης, ἔργον ὅπερ εὐαρμόστως δύναται νὰ θεωρηθῇ σύγχρονον μετὰ τῆς καταστροφῆς τῆς εἰς τὸν ἄλλον πυλῶνα ἀγούσης ὁδοῦ. Ἡ δ' ἐπιγραφὴ ἀναφέρει τὸ ἔτος 1738.

5. AB VRBE AD ARCEM VIA HAEC
PERF. BARBAD. BALBI
PRAEF. AETA. AN. XXVI
A. D. MDCCXXXIII.

Ἐπὶ Ἑνετῶν οἱ ἐν τῇ κάτω πόλει ναοὶ οἱ μὲν ἦσαν τῶν Δυτικῶν, οἱ πλείστοι δὲ τῶν Ἀνατολικῶν. Τῶν μὲν Δυτικῶν ὁ ἐπ' ὀνόματι «Ἀγίας Μαρίας τῶν Χαρίτων», Santa Maria delle Grazie, τιμώμενος ἀναφέρεται παρὰ τῷ Κατραμῇ¹ ὡς ἰδρυθεὶς κατὰ τὸ ἔτος 1488 ἐπισκοπεύοντος τοῦ λατινοεπισκόπου Μάρκου Δε-Φραγκέσκου. Σχεδὸν ἐντελῶς κατηρειπωμένη κεῖται τὰ νῦν ἡ ἐκκλησία αὕτη, παθοῦσα ἐκ σεισμῶν. Ἐπὶ δὲ τῶν παραστάδων τῆς εἰσαγωγούσης εἰς τὴν ἐκκλησίαν κυρίας θύρας ἀναγινώσκονται, ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς τῷ εἰσιόντι (6), ἐπὶ τῆς δεξιᾶς (7) καὶ ἐπὶ τοῦ ὑπερθυρίου (8):

Καὶ αἱ μὲν πρῶται δύο ἐπιγραφαὶ φαίνεται ὅτι σχηματίζουν τὸ ὄνομα Hipolito Veronese. Τὸ δ' ἐπὶ τοῦ ὑπερθυρίου ἀνάγραμμα δηλοῖ ὅτι ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐτηρεῖτο ἐν τῷ ἄρτοφορίῳ ὁ μυστικὸς ἄρτος διὰ τοὺς ἀσθενοῦντας.

¹ Ἀνάλεκτα, σελ. 480.

Παλαιὸς ὡσπύτως εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Λαζάρου, κτισθεὶς κατὰ τὸ ἔτος 1500. Ἀνικοδομήθη δὲ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα μεσοῦντα.

9. ο θειος και ιερος
οντος ναος του αγιου
και δικαιον λαζαρον
εθεμελιωθη τω 1500 ανακαι
νισθη δε παλιν εκ θεμε
λιων τω 1853.

Κατὰ τὸ ἔτος 1571, ἡ συντεχνία τῶν θαλασσοπόρων αἰτησαμένη ἔλαβε παρὰ τῆς ἐνετικῆς κυβερνήσεως ἄδειαν νὰ κτίσῃ ναὸν ἐν τόπῳ τινὶ παρὰ τὴν θάλασσαν καταλλήλῳ πρὸς τὰς συνεδριάσεις τῶν συντεχνιτῶν¹. Ἐν τῷ ναῷ τούτῳ ἐχρημάτισεν ἐφημέριος ὁ πολιοῦχος Ἅγιος τῆς νήσου Διονύσιος. Πρὸς ἀνάμνησιν δὲ τοῦ ἐνδόξου ἐφημερίου τούτου διατηροῦνται ἐν θήκῃ τινὶ ἐν τῷ ναῷ δύο περιτραχήλια καὶ ἄλλα ἱερὰ πράγματα ὧν χρῆσιν ἐποιεῖτο ὁ Διονύσιος ἐν ταῖς ἱεουργίαις. Ἐπὶ δὲ τῆς θήκης ἐν ἣ σῶζονται τὰ κειμήλια ταῦτα ἐπισημειοῦνται τάδε, ἀντιγεγραμμένα ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ ναοῦ.

10. 1583. γεναρίον 5. επιάσι πάρτε νὰ εφιμε
ρέβι ὁ ἀρχιερεὺς ὁ σιγοῦρος εἰς τὸν ναὸν
τοῦ ἁγίου νικολάου σιὸ μόλο διὰ χρόνον 3-
ναν μὲ μπαλότες δεσὶ - 52, δευὸ - 4. κιλ. κώ-
δηξ Α. φυλ. 63. γεώργιος Ρ. Κυβετὸς ἐπίτροπος. 1897.

Μεταξὺ τῶν ἱερῶν κειμηλίων ἐν τῇ θήκῃ ταύτῃ εἶναι καὶ μικρὸν ἀργυροσκεπὲς κιθώτιον, ὅπερ ἐχρησίμευε πρὸς περισυλλογὴν χρημάτων. Ἐχει δ' ἐπὶ τοῦ πώματος αὐτοῦ ἐντυπον εἰκόνα τῆς Παναγίας μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς

11. ἡ κυρία ἡ ἀναφωνήτρα.

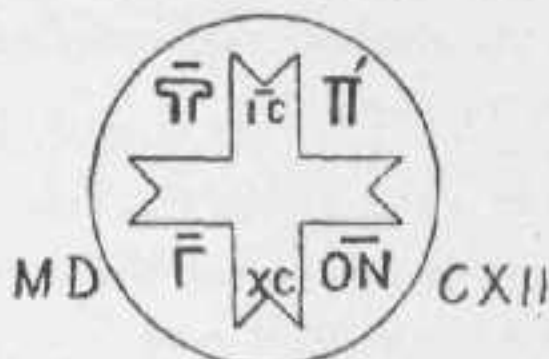
Τοῦτο ἄρα τὸ κιθώτιον μετηνέχθη ἐνταῦθα ἐκ τῆς μονῆς τῆς Ἀναφω-

¹ Σπ. Δε-Βιάζη Ἅγιος Νικόλαος τοῦ Μόλου, ἐν τῇ «Κυψέλλῃ» Ζακύνθου, Ἰαν. 1887, σελ. 3—5, καὶ Ζώη Αἰ ἐν Ζακύνθῳ συντεχνίαι, σελ. 163 ἑ. ε.

νητρίας, ὅπου ἡγουμένευσεν ὁ Διονύσιος, καὶ ὅπου ὑπῆρχε πολυλάτρευτος εἰκὼν ὀνομαζομένη ἡ «Ἀναφωνήτρα» ἢ «Ἀναφωνήτρια»¹.

Κατὰ τὸ ἔτος 1612 ὁ ναὸς οὗτος προήχθη εἰς «σταυροπήγιον», ὡς δηλοῦται διὰ τοῦ σταυροπηγιακοῦ λίθου ἐνφυκοδομημένου ἐν τῷ τοίχῳ τῆς κόγχης·

12.

τοῦτ' ἔστι, ΙΣ ΧΣ ΣΤαυΡο Πη Γε ΟΝ, ΜDСXII, ἥτοι «Ἰησοῦς Χριστός. Σταυροπήγιον. 1612».

Μεταξὺ τῶν παλαιότερων ναῶν ὅσοι ἔτι διατηροῦνται ἐν καλῇ καταστάσει καταλεκτέος καὶ ὁ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τῶν Λογοθετῶν. Ἐκτίσθη κατὰ τὸ ἔτος 1606, ὡς μαρτυρεῖ ἐπιγραφή γεγραμμένη διὰ χρωμάτων ἐπὶ τοῦ βορείου ἐσωτερικοῦ τοίχου. Ἡ ἐπιγραφή ἔχει μείζονα ἀξίαν ὡς ἀναφέρουσα τὰ ὀνόματα τῶν ζωγράφων Δημητρίου καὶ Γεωργίου Μόσχων, περὶ ὧν ἀδίκως περιφρονητικὸν ποιεῖται λόγον ὁ κ. Μαυρογιάννης ἐν τῇ Βυζαντινῇ Τέχνῃ αὐτοῦ². Φέρει χρονολογίαν ὑπολελογισμένην ἀπὸ Ἀδάμ. Ἐδημοσιεύθη ἐν τοῖς Ἀναλέκτοις τοῦ Κατραμῆ³.

13. ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνιστορήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος
ναὸς οὗτος τοῦ τιμίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ
Ἰωάννου διὰ συνδρομῆς μόχθου τε καὶ δαπάνης τίνος ;
τὸ ἔργον ἐν γράμμασιν οὐ λέγω. θεὸς γὰρ οἶδεν ἐρευνῶν
καρδίας. διὰ χειρὸς ἡμῶν τῶν ἐλαχίστων ζωγράφων
καὶ ἀνταδέλφων δημητρίου καὶ γεωργίου τὸ ἐπίκλην Μόσχων
ἐκ πόλεως Ναυπλίου, ἐπ' ἔτους ΖΡΙΔ
ἀπὸ δὲ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ κυρίου
α χ ς τῆς νῦν τρεχούσης Ἰνδικτιῶνος τετάρτης Νοεμβρίου κέ.

¹ Notizie storiche delle apparizioni e delle immagini piu celebri di Maria Vergine Santissima nella citta e dominio di Venezia. Venezia 1761, σελ. 595—596, καὶ Δε-Βιάζη Ἡ εἰκὼν τῆς Ἀναφωνητρίας ἐν Ζακύνθῳ, ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τοῦ Σκόκου 1899, σελ. 236—238.

² Σελ. 227. — ³ Σελ. 455.

Παλαιὰ ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἡ κειμένη ἐν τῷ προαστείῳ τῆς πόλεως τῷ ὀνομαζομένῳ «Κῆποι». Ἐπὶ Ἑνετῶν αὕτη ἀνῆκε τῇ ἐργατικῇ συντεχνίᾳ τῶν ῥαπτῶν, οἵτινες ἐν αὐτῇ ἐποιούντο τὰς συναθροίσεις αὐτῶν¹. Ἐνεπίγραφος μαρμάρινος πλάξ ἐντετειχισμένη ἐν τῇ κόγχῃ τῆς ἐκκλησίας, ἀνωθι τῆς ἐκεῖ μικρᾶς θυρίδος, δηλοῖ τὸ ἔτος τῆς οἰκοδομῆς καὶ ἐπιβεβαιοῖ ἄλλας τινὰς λεπτομερείας ἥδη γνωσθείσας τῷ κυρίῳ Ζώῃ.

14. οὗτος ο θειος ναος - - - -
 του αγιου αθανασιου επω
 νυμια τευμημερος ωκο
 δομηθη μεν αδηλως εκπα
 λαι νυν δε τη των ραπτων
 αδελφοιτητι ενεπιστευθη και τη
 αυτων επιστασια επεκραιτηθη και ανε
 καινισθη κατα το αχισ ετος
 το οριον. αγ. ακ. πκ. γφ. α-γ .

Τὰ γράμματα αγ ακ κτλ. ἐν τῇ τελευταίᾳ γραμμῇ σημαίνουν τὰ ὀνόματα τῶν ἐπιτρόπων τῆς ἐκκλησίας, ὡς ἀσφαλῶς εικάζομεν παραβάλλοντες αὐτὰ πρὸς ὅμοια γραμμάτων συμπλέγματα ἐν ἐπιγραφῇ 29α τοῦ ναοῦ τῆς Ὁδηγητρίας.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς πόλεως κεῖται ὁ ναὸς τῶν Ἁγίων Πάντων παρὰ τὸ βόρειον κράσπεδον τῆς ὁμωνύμου πλατείας. Κατὰ τὸν Μπισκήνην² ἐκτίσθη τῷ 1617 μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς νήσου ἀπὸ τῆς «πρώτης» πανώλους. Ὅτε δ' ἐπεσκευάσθη ὁ ναὸς μετὰ τὰς κατὰ τὸν σεισμὸν τοῦ ἔτους 1893 συμβάσας βλάβας, ἐπεγράφη ἐπὶ τῇ νοτίῳ θύρᾳ ὅτι

15. 1618
 ἀνηγερθη
 1900
 ἀνεκαινισθη.

Τοῦ ναοῦ τούτου τὸ κωδωνοστάσιον ἵσταται ὡς κεχωρισμένον κτίριον πλησίον τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας τοῦ ναοῦ. Περί αὐτοῦ γράφει ὁ

¹ Ζώη Αἰ ἐν Ζακύνθῳ Συντεχνίαι, σελ. 72.

² Πατριδογραφία, σελ. 41.

Κατραμῆς¹ ὅτι κατὰ τὸ 1695 ἤρξατο ἡ οἰκοδόμησις αὐτοῦ, ἐπερατώθη δὲ κατὰ τὸ 1738. Τοῦ κωδωνοστασίου τούτου τὸ ἄνω ἥμισυ κατέπεσεν ἐκ τοῦ τελευταίου σεισμοῦ. Ἐπὶ δὲ τοῦ κάτω ἡμίσεος τῆς πρὸς νότον προσόψεως αὐτοῦ ἀναγιγνώσκεται τὸ ἔτος τῆς ἰδρύσεως αὐτοῦ

16.

1695.

Ὀλίγον τι ἔξωθι τῆς πόλεως, ἐν τόπῳ ὀνομαζομένῳ αἰς τοῦ Μπέμπου», ἀναγιγνώσκεται ἐπὶ λίθου ἐντεθειμένου ἐν τοίχῳ καλύβης, κατ' ἀντιγραφὴν μου τοῦ ἔτους 1899, ἡ ἐπιγραφή·

17.

*ισρωννμης αghσιλαου του σηκουρου
συμβιου ανακτισμα. εν ετει αχκ.*

Καθὰ ἐμάθομεν παρὰ τῶν ἐνοίκων τῆς καλύβης ἡ ἐπιγραφή ἀνέκαθεν ἀνῆκεν ἐκκλησιδίῳ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης ἰδρυμένῳ ἐν σπηλαίῳ ἐκεῖ πλησίον. Τῆς δ' ὀροφῆς τοῦ σπηλαίου κατακρημνισθείσης ἐγκατελείφθη τὸ ἐκκλησίδιον, μετηνέχθη δ' ὁ λίθος εἰς τὴν πλησίον κειμένην ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου. Μετὰ δὲ τὸν σεισμόν τοῦ ἔτους 1893 καταπεσούσης καὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης μετεκομίσθη ἐκ δευτέρου ὁ λίθος καὶ ἐτέθη εἰς τὸν τοίχον τῆς καλύβης ὅπου νῦν εὐρίσκεται. Ἐδημοσιεύθη δ' ὑπὸ τοῦ κ. Δε-Βιάζη μετὰ καταλλήλων σημειώσεων ἐν τῇ Πινακοθήκῃ Ἀθηνῶν².

Ἡ μόνη τῶν καλῶς σφζομένων ἐκκλησιῶν λατινικοῦ ρυθμοῦ ἐν Ζακύνθῳ εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Ἀγίου Μάρκου. Ὁικοδομήθη κατὰ τὸ ἔτος 1631, ἐπὶ ἐπισκόπου Κωνσταντίνου Δε-Ῥώσση³. Αὕτη ἡ χρονολογία συμπληροῖ ἴσως τὴν κεκολοβωμένην ἐπιγραφὴν ἣτις ἀναγιγνώσκεται ἄνωθι τῆς ἀνατολικῆς θύρας τοῦ ναοῦ·

18. VENETI SENATV LARGITATE A. SALvtis mdcxxxix.

Ἐν τῇ μεταξὺ πόλεως καὶ ἀκροπόλεως περιοχῇ «Ψήλωμα» καλουμένη ὑπῆρξαν ἄλλοτε μονὴ καὶ ναὸς οἰκοδομηθεῖς ἐπὶ Τόκκων, ὡς φρονεῖ

¹ Ἀνάλεκτα, σελ. 482.

² Νοεμ. 1904, σελ. 212.

³ Δε-Βιάζη Ἱστορικαὶ σημειώσεις περὶ σταφίδος, ἐν τῷ Περνασσῷ, τόμ. 16, 1894, σελ. 554 ὑποσημ.

ὁ Χιώτης¹. Ὁ ναὸς οὗτος ἦτο προσφιλὴς τοῖς τε τοῦ Ἀνατολικοῦ ρυθμοῦ προσκυνηταῖς καὶ τοῖς τοῦ Δυτικοῦ. Ἀλλὰ καταστραφείσης ὑπὸ σεισμοῦ τῆς μονῆς ὁ ἐπίσκοπος Μερκάτης ἐφρόντισε νὰ κτισθῶσιν ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ τεμένους αὐτῆς δύο μικραὶ ἐκκλησίαι ἑκατέρωθεν ἐξ ἰσοῦ τῷ Ἀγίῳ Ἡλίῳ ἱερά, ἡ μὲν προωρισμένη εἰς χρῆσιν τῶν Ἀνατολικῶν, ἡ δὲ εἰς τὴν Δυτικὴν λατρείαν. Αὗται δ' αἱ δύο ἐκκλησίαι κατεστράφησαν τῷ 1893. Κατεδαφισθέντων δὲ τῶν ἔτι ὀρθίως ἱσταμένων τοίχων τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας ταύτης κατὰ τὸ θέρος τοῦ ἔτους 1902, εὗρέθη ὑλίκον πολὺ ἀνῆκον εἰς ἀρχαιοτέραν οἰκοδομήν, ἐν ᾗ καὶ ἐνεπίγραφος λίθος φέρων τὴν χρονολογίαν

19.

1645.

Ἄλλη ἐκκλησία κτισθεῖσα ὡς εὐχαριστήριον ἀνάθημα ἐπὶ τῇ παύσει λοιμοῦ εἶναι ὁ ναὸς τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα. Ἐπὶ λιθίνης πλακῆς ἄνωθεν τῆς δυτικῆς θύρας τοῦ ναοῦ ἐνεχαράχθη ἡ ἐπιγραφὴ

20.

ο θειος ουτος ναος
ωκοδομηθη χαριτι θεου δια
την απολυτρωση της νησου εκ
της λοιμικης νοσου

α χ μ ς

1 6 4 6

ανεκαινισθη δε εν ετει

α ω ι θ

1 8 1 9.

Ἡ Ζάκυνθος ὑπῆρξε πολλάκις καταφύγιον τῶν ἐκ τῆς μεγαλομάρτυρος Κρήτης ἀποδιωχθέντων χριστιανῶν. Πολλὰ δ' ἐγγράφα καθιστῶσι γνωστὰς τὰς εἰς Ζάκυνθον ἐλεύσεις τῶν προσφύγων τούτων. Ἐπὶ δὲ τοῦ βορείου ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Ἀντωνίου «ς τὸ Ποτάμι» ἀναγιγνώσκονται ταῦτα :

21.

θυ βοηθεια οι δουλοι
του θυ निकολας σαλι
βας ο χαριτης και
η γυνη του αγαπη κρη

¹ II, 248.

τικοι οι κτιτορες του
της της εκκλησιας
εκτισαν και τουτα τα σπι
τια απο τον κοπον τους
δια την ψυχην τους και
δια μνημοσυνον τους αι
ωνιον εις δοξαν θυ και τι
μην του αγιου αντωνιον
αμην. αχπα. ιουνιον .

Περὶ τοῦ εὐσεβοῦς τούτου Σαλιβαρά ἱστορεῖται παρὰ Κατραμῇ¹, ὅτι μεταβάς² εἰς Κρήτην ἀπέθανεν ἐκεῖ, κατὰ τοὺς μὲν ἐκ φυσικοῦ θανάτου, κατὰ τοὺς δὲ σφαγεῖς ὑπὸ Τούρκων. Διαθήκην δ' ἀφῆκεν ἐν ἣ ἐξέφραζε τὸν πόθον νὰ ἐνταφιασθῇ ἐν Ζακύνθῳ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ἣν ἐκτίσεν. Ἀλλὰ ὁ ἱερὸς πόθος οὗτος ἀπέβη ἀνεκπλήρωτος.

Ἐν ἔτει 1688 ἰδρύθη ναὸς τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, λεγόμενος Ἅγιος Γεώργιος τῶν Κομούτων. Ἐκτίσθη καὶ τοῦτο τὸ κτίριον ὡς ἐξιλαστήριον ἀπελευθερώσεως ἐκ τῆς πανώλους νόσου. Μεγάλῃς ταραχῇς ἀφορμὴ ἐγένετο ἡ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο νέα ἐμφάνισις τῆς πανώλους³. Ἐκλάπη ἡ ἀργυρὰ ἐνδυσις τῆς εἰκόνης τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τῆς τότε διατηρουμένης ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου τοῦ Κόλα, ὡς καὶ ἄλλα ἐπὶ τῆς εἰκόνης ἀνηρτημένα πολύτιμα ἀναθήματα. Συγχρόνως δὲ ἐμφανισθεῖσα ἡ νόσος ἐλυμαίνετο καὶ τὴν Ζάκυνθον καὶ πολλοὺς ἄλλους τόπους τῆς Ἑλλάδος⁴. Ἀλλ' οἱ Ζακύνθιοι ὑποπτεύοντες ὅτι ἦλθεν ἐπ' αὐτοὺς ἡ νόσος ὡς τιμωρία τῆς ἱεροσύλου κλοπῆς, πρὸς ἐξιλασμόν τοῦ ἐξυθρυσθέντος Ἀγίου ἐπηργύρωσαν ἐκ νέου τὴν εἰκόνα καὶ ἱδρυσαν ναὸν πρὸς τιμὴν αὐτοῦ, τῆς εὐγενοῦς οἰκογενείας τῶν Κομούτων παραχωρησάσης τὸ οἰκόπεδον. Ὀλίγας δὲ ἡμέρας μετὰ τὴν ἱδρυσιν τῆς ἐκκλησίας «ἔπαψε ἡ πανοῦκλα μὲ τὴ χάρι τοῦ ἀφεντὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς κυρίας τῆς Σκοπιωτίσσης καὶ τοῦ Ἀγίου»⁴. Ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἄνωθι τῆς ἐκ

¹ Σελ. 133.

² Δε-Βιάζη Ἡ πανώλης ἐν Ζακύνθῳ, τῷ 1688, ἐν τῇ Ἱριδι Ἀθηνῶν, 15 Ἰουνίου καὶ 1 Ἰουλίου 1904.

³ Stéphanos, La Grèce au point de vue . . . médical, σελ. 508.

⁴ Χρονικὸν τοῦ Μάττη, ἐν Σάββα Ἑλληνικοῖς Ἀναλέκτοις, Α', σελ. 217.

δυσμῶν θύρας εἶναι ἐπιγεγραμμένοι λαμβικοί στίχοι διηγούμενοι τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς νήσου. Οἱ δ' αὐτοὶ στίχοι ἐν νεωτέρᾳ ἀντιγραφῇ ἀναγινώσκονται καὶ ἄνωθι τῆς βορείου θύρας, ἣτις ἀνοίγει πρὸς τὸ μέγαρον τῶν Κομούτων·

22. Ἀπαλλαγεῖσα ἡ πόλις Ζακυνθίων
λοιμοῦ δεήσει μάρτυρος Γεωργίου
χάριν ἀμοιβῆς εὐχαρίστως ἐκ βάθρων
ἡγειρεν αὐτῷ τόνδε νοὸν εὐθύμως.
κατὰ τὸ ΑΧΠΘ ἔτος τὸ σωτήριον.

Ὅπως οἱ σεισμοὶ οὕτω καὶ ἡ λοιμικὴ νόσος συχνότατα ἐπανέλαβε τὰς φοβεράς αὐτῆς ἐνσκήψεις ἐπὶ τὴν νήσον. Πάλιν ἐν ἔτει 1728 ἐλυμαίνεται ἡ πανώλης τὴν πόλιν¹. Πρὸς ἀναχαίτισιν ταύτης, ὡς τετάρτης² γνωσθείσης πανώλους ὑποδομήθη πλησίον τῶν ἐκβολῶν τοῦ «ποταμοῦ» ἐν τῷ τόπῳ ἐνθα, κατὰ τὸν χρονογράφον Βαρβιάν, ὁ Γεώργιος Ξένος ἀεκάρφωσε τὴν πανούκλα³, μέγας ναὸς πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους. Ἀνωθι τῆς εἰσόδου τούτου εἶναι τρεῖς ἐπιγραφαὶ ἀναφερόμεναι εἰς τὴν ἐνσκηψιν ταύτην τῆς βουβωνικῆς νόσου καὶ τὴν κτίσιν τῆς ἐκκλησίας. Ἐδημοσιεύθησαν δ' ὑπὸ Χιώτη⁴, Κατραμῆ⁵ καὶ Κώστα Κairoφύλα⁶, ἀλλὰ πάντοτε κατὰ τι παραμορφωθείσαι·

23. λοιμοῦ λυθεῖσα πόλις Ζακυνθίων
νῦν τῷ λυτῇρι Χαραλάμπει δέμει
χάριν ἀμοιβῆς τόνδε ναὸν ἐκ βάθρων
κοινῇ δαπάνῃ τῶν ἐνοίκων ὥς θέμις
κατὰ τὸ ἔτος τὸ σριον
α ψ κ η.

¹ Δε-Βιάζη Ἡ ἐν Ζακύνθῳ πανώλης κατὰ τὸ ἔτος 1728, ἐν τῇ Κυψέλῃ Ζακύνθου 1886, σελ. 279—280, 288—292, 317—319.

² Μπισκίνη Πατριδογραφία σελ. 54.

³ Κατραμῆ Ἀνάλεκτα σελ. 58.

⁴ Γ', σελ. 466.

⁵ Ἀνάλεκτα σελ. 59.

Ἐν Ἑλικῶνι Μαρ. 31, 1899, σελ. 58—59.

Ὀλίγον δὲ κατωτέρω ταύτης, πρὸς ἀριστεράν τῷ θεωμένῳ·

24. αψκη μαρτιου καθ' ανεδομήθη ο
 θεῖος οὗτος ναος
 τοῦ αγίου και ενδόξον ἱερομάρτυρος
 Χαραλάμπους.

Πρὸς δὲ δεξιάν τῷ θεωμένῳ·

25. *Templum*

divo martyri

Charalampi

civitas pestilentiae aflcta

votum fecit

graziam obtinuit

anno CIO. IO. CCXXVIII.

Πρὸς τῇ νοτίῳ ἐσχατιᾷ τῆς πόλεως ἵσταται ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Τριάδος α'ς τὸ Λαγγάδιον. Ἐνταῦθα ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς κατὰ μῆνα Ἰούνιον πανηγύρεως τῆς ἐκκλησίας ἦτο συνειθισμένον νὰ κτίζωσιν οἱ ἐνορίται μέγαν τροχὸν πολλὰ ἔχοντα καθίσματα αἰωρητὰ ἐπὶ τῆς περιφερείας αὐτοῦ, ἐν οἷς ἐκαθέζοντο καὶ ἠωροῦντο τὰ περικαλλέστερα τῶν μικρῶν παιδίων τῆς ἐνορίας περιστρεφομένου τοῦ τροχοῦ. Ἐπὶ τῆς κόγχης λοιπὸν τοῦ ναοῦ τούτου εἶναι ἐπιγεγραμμένον τὸ ἔτος τῆς οἰκοδομῆς τοῦ νῦν ὑπάρχοντος κτιρίου, δηλονότι

26. 1742.

Ἐνίοτε καὶ οἱ κτίσται πειρῶνται τὴν διαιώνισιν τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἀναγράφοντες ταῦτα ἐπὶ τῶν τοίχων. Οὕτως ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Πετρούτσου ἐν τῷ νοτιοδικῷ μέρει τῆς πόλεως·

27. ἰω κασιμάτης
 κτητωρ αψπγ.

Μία τῶν εὐρυχωροτάτων ἐκκλησιῶν τῆς πόλεως εἶναι ὁ τρισυπόστατος βασιλικὸς ρυθμοῦ ναὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος. Ἐπὶ δὲ τοῦ τοίχου τοῦ

κωδωνοστασίου εἶσιν αἱ ἐπιγραφαὶ αἷδε δηλοῦσαι τὸ πρόσφατον τῆς οἰκοδομῆς·

28.

εὐμελιώθη

εἰς τοὺς

1793

μαρτίου 24.

κάτωθε δὲ ταύτης·

28α.

απεραιωθῇ τῇ 8

αυγούστου 1851 ε ε

παρα τῶν ἐπιτρόπων

- - - - - βριτοῦ

- - - - - και

γεωργίου βερι - - -

Περὶ ἐργὸς εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ ἣτις ὑπάρχει ἐπὶ πλακὸς ἐντεθειμένης ἐν τῷ ἀνατολικῷ τοίχῳ τοῦ ναοῦ τῆς Ὁδηγητρίας·

29.

οὗτος ο ναος

ἐλευθερωθεῖς

ἀνεκαινισθῇ

ὑπο τῶν ἐνορι

τῶν σπ. χ - -

- - - - -

- - - - -

Σφύζεται δ' ἐν τῷ κώδικι τοῦ ναοῦ ἔγγραφον δι' οὗ συμπληροῦται ἡ ἐπιγραφὴ καὶ ἐρμηνεύεται ἡ σημασία τῆς λέξεως «ἐλευθερωθεῖς». Συμπληρωθεῖσα ἡ ἐπιγραφὴ ἔχει οὕτως·

29α.

οὗτος ο ναος

ἐλευθερωθεῖς

ἀνεκαινισθῇ

ὑπο τῶν ἐνορι

τῶν σπ. χρ.

ν. η. λ. α. ν.

σω. αλ. σιεφ.

Αἱ συγκοπεῖσαι λέξεις ἐρμηνεύονται ὡς ὀνόματα τῶν ἐπιτρόπων τῆς

ἐνορίας, Σπυρίδωνος Χρυσομάλη, κτλ. Ἡ δ' ἀλευθέρωσις τοῦ ναοῦ συνίστατο ἐν τούτῳ, ὅτι τὸν κατὰ δέκατον ὀγδόναι αἰῶνα ὁ ναὸς παρεχωρήθη παρὰ τῶν ἐνετικῶν ἀρχῶν εἰς ἱερέα τινὰ Ἰωάννην Λιτίνον, πατρωνικῶ δικαίωματι. Μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ Λιτίνου, συμβάντα περὶ τὸ τέλος τοῦ δεκάτου ὀγδόνου αἰῶνος, τὸ αὐτὸ δικαίωμα κατέσχον κληρονομικῶς οἱ ἐγγονοὶ αὐτοῦ, πρὸς μεγάλην δυσἀρέσκειαν τῶν ἐνοριτῶν. Οὗτοι δέ, ὅταν ἐν ἔτει 1799 ἀφίκοντο εἰς Ζάκυνθον οἱ ἠνωμένοι στόλοι Ῥωσίας καὶ Τουρκίας καὶ κατέλαβον τὴν νῆσον, πέμψαντες πρὸς τὸν ναύαρχον τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου ἡτήσαντο τὴν παράδοσιν τοῦ ναοῦ εἰς τοὺς ἐνορίτας. Παρὰ δὲ τοῦ ναυάρχου ἐπιτυχόντες τῆς ποθυμένης παραχωρήσεως, ἀνέγραψαν εἰς μνήμην τοῦ κατορθώματος τὴν ἐν λόγῳ ἐπιγραφὴν.

Ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ ποιητοῦ Σολωμοῦ ἵσταται μετὰ τῶν ναῶν τοῦ Παντοκράτορος καὶ τοῦ Ἀγίου Μάρκου ὑψηλὸν ὠρολογιοστάσιον, ὅπερ ἐκτίσθη κατὰ τὸ ἔτος

30.

1807: αωζ

εἰς τὴν διοίκησιν

Μαρίνου Βεγία Πρυτανεως.

Ἀλλὰ κατακρημνισθὲν ὑπὸ σεισμοῦ

31.

1893. αωϞγ

ανωκοδομηθῇ

ἐπὶ τῆς δημαρχίας

αναστ. ερμ. λουντζῆ.

Ὑπάρχει δὲ καὶ ἄλλη ἐπιγραφὴ ἥτις ἄλλοτε ἦτο ἐνφοκοδομημένη ἐν τῷ τοίχῳ πύργου προσωρισμένου δι' ὠρολογιοστάσιον. Ἀλλὰ κατεδαφισθέντος τοῦ πύργου, ὅστις ἵστατο πλησίον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναλήψεως, ὁ ἐνεπίγραφος λίθος ἐστρώθη εἰς τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ τούτου, ἐνθα καὶ νῦν εὐρίσκεται, μεγάλοις δὲ γράμμασιν ἀγγέλλει ὅτι

32.

ANGLORVM IMMORTALIVM LARGITATE
CIVIVM PRAEPOSITORVM SEDVLITATE
HOC AEDIFICIVM INCHOATVM ET
CONFECTVM FVIT
ANNO REDEMPTIONIS MDCCCXI.

Ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγίου Λουκᾶ, ἐν τῇ πλατείᾳ Ῥώμα, εἶναι ἀναγεγραμμένοι ἄνωθι τῆς θύρας οἱ στίχοι οἷδε ἐν ἐλεγειᾷ μέρῳ·

33. λαος ζακυνθον ἀνεκαινισε τονδε τον ναον
 χρημασιν εκ θεμεθλων χριστον λαιρις εων
 πασι λαιραις χριστον ευαγγελιον λιπον ουτοι
 παντες τωδε τροπω την χαριν δωκαν εμοι
 αωκβ. 1822.

Ἐχουσιν οἱ Ζακύνθιοι καὶ διάφορα φιλανθρωπικά καταστήματα πρὸς περίθαλψιν τῶν πτωχῶν. Μεταξὺ τῶν ἰδρυμάτων τούτων εἶναι τὸ νοσοκομεῖον καὶ ὀρφανοτροφεῖον. Τὸ μὲν νοσοκομεῖον ἰδρύθη ἀρχαιότερον τοῦ ἔτους 1550, τὸ δὲ ὀρφανοτροφεῖον τῷ 1677. Ἐλασμα δὲ χαλκοῦν καθηλωμένον ἐπὶ τοῦ ὑπερθυρίου τῆς εἰσόδου φέρει ἐγκεκομμένας τὰς λέξεις τάσδε·

34. εφ οσον εποιησατε ενι τοντων των ελαχιστων εμοι εποιησατε.
 ορφανοις και ασθενεσι ζακυνθιοι.
 αωιζ. 1817.

Ἄλλο φιλόπτωχον ἰδρυμα εἶναι τὸ γηροκομεῖον ἢ ἄσυλον ἀπόρων γραιῶν. Τοῦτο ἰδρύθη τῷ 1655, ὑπὸ τοῦ εὐγενοῦς οἴκου τῶν Κομοῦτων, καὶ ἔτι διατελεῖ συντηρούμενον ὑπὸ τούτου¹. Ἐπιγέγραπται δ' ἐπὶ τῆς εἰσόδου·

35. Οὐδεμία πρὸ τῶν πενήκοντα εἰσίτω.

Ἐπὶ Ἑνετῶν, ὥσπερ καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαιοτέρους χρόνους, πλείστοι κάτοικοι Ζακύνθου ἔζων ἐν κώμας κειμέναις ἐπὶ τῶν κλιτύων τῶν ὀρέων καὶ λόφων οἷτινες περικλείουσι τὴν μεγάλην κεντρικὴν πεδιάδα. Δεκαοκτὼ περίπου ὑπάρχουσι τοιαῦται κῶμαι πᾶσαι μὲν γραφικώτατα κείμεναι², αἱ πλείσται δ' ἀρκούντως εὐποροὶ. Πολλαὶ τῶν κωμῶν κεῖνται καὶ σήμερον ἐφ' ὧν τόπων καὶ αἱ μεσαιωνικαί. Ὅπως ἐν τῇ πόλει οὕτω

¹ Δε-Βιάζη Ἀντώνιος Κομοῦτος, ἡγεμὼν τῆς Ἐπτανήσου πολιτείας, ἐν ἡμερολογίῳ Σκόκου 1896, σελ. 48—46 ὑποσημ. 5.

² Partsch, Die Insel Zante, ἐν Petermanns Mitteilungen 1891, Heft 7, p. 168.

καὶ ἐν ταῖς κώμαις οἱ σεισμοὶ καὶ αἱ συνεχεῖς ἀνοικοδομήσεις συνετέλει-
σαν ὅπως ἐξαφανισθῶσι σχεδὸν πάντα τὰ ἴχνη ἀρχαιοτέρας ἐνοική-
σεως. Πασῶν δὲ τῶν ἐν ταῖς κώμαις εὕρισκομένων ἐπιγραφῶν ἀρχαιο-
τάτη εἶναι ἐκείνη ἣτις σφύζεται ἐν τῷ δαπέδῳ τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου
Ἰωάννου ἐν τῇ κώμῃ Βουγάτῳ.

36.

†ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ Ο ΠΑΝΣΕΠΙΟΣ ΚΑΙ ΑΓΙΟΣ ΝΑΟΣ
ΤΙΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΙΣ ΥΠΟ ΙΩ ΚΑΡΒΟΝΑ
ΚΑΙ ΚΑΛΗΣ ΤΣΥΜΒΙΣ ΕΙΣ ΤΟ ΠΛΙΝ

τουτ' ἐστι·

36α. «†ανεκαινισθη ο πανσεπιος και αγιος ναος
τις αγιας παρασκευις υπο ιω καρβονα
και καλης τ[ης] συμβιου αυτου αμιν».

Ὁ νῦν ὑπάρχων ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου φαίνεται ὅτι ἵσταται ἐπὶ
τόπου ἀρχαιοτέρων οἰκοδομῶν, κατὰ δὲ τὴν γνώμην τοῦ 'Ρεῖμανν',
ὅστις ἐζήτησεν ἐπιμελέστερόν πως τὸν τόπον, τὰ διάφορα παλαιότερα
ἀρχιτεκτονικὰ θραύσματα τὰ ἐνφοδομημένα ἐν τῷ νῦν ναῷ προέρχονται
τὰ μὲν ἐκ βυζαντιακῆς ἐκκλησίας τὰ δὲ ἐξ ἀρχαίας τινὸς ἐλληνικῆς οἰκο-
δομῆς. Ἴσως δὲ καὶ ἡ ἐν λόγῳ ἐπιγραφή ἀνήκειτῳ ἄλλοτε ἐνταῦθα ἱστα-
μένῳ βυζαντιακῷ ναῷ. Ἐὰν δὲ τὰ τελευταῖα τέσσαρα γράμματα ἦσαν
ἀμιν καὶ ἐδήλουν χρονολογίαν, ὅπερ φαίνεται ὅτι ἐφρόνει ὁ 'Ρεῖμανν καὶ
ἄλλοι, τότε ἔδει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς
ἀνεκαινίσθη ἐν ἔτει 1418 ὑπὸ Ἰωάννου Καρβονᾶ καὶ τῆς συζύγου αὐτοῦ
Καλῆς. Ἀλλὰ τὰ γράμματα ταῦτα ἀντὶ νὰ ἐκλαμβάνωνται ὡς δηλω-
τικὰ χρονολογίας εὐκολώτερον ἐρμηνεύονται ὡς ἀποτελοῦντα τὴν λέξιν
«ἀμιν» ἢτοι «ἀμήν», τεθειμένην εἰς τὸ τέλος τῆς ὅλης ἐπιγραφῆς.

Ἐν τῇ νοτιοδυτικῇ γωνίᾳ τῆς νήσου ὑπάρχει μεμονωμένη κώμη Κερὶ
λεγομένη. Ἐν δὲ τῇ ἱστορίᾳ τῆς νήσου ἡ κώμη Κερὶ μνημονεύεται ὡς
ἐκτεθειμένη ταῖς ἀπὸ θαλάσσης προσβολαῖς τῶν πειρατῶν. Παλαιὰ κτί-

¹ L'île de Zante, σελ. 7—8.

ρια δὲν ἔχει οὐδ' ἄλλα παλαιὰ μνημεῖα. Ἐχει δύο ἐκκλησίας τὴν τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς καὶ τὴν τῆς Παναγίας «Κεριωτίσσης». Ἀνωθι δὲ τῆς ἐκ νότου εἰσόδου εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Κεριωτίσσης ἐγγέγλυπται τὸ ἔτος

37.

1745.

Παρὰ τὴν νότιον ταύτην πλευρὰν τῆς ἐκκλησίας ὑπάρχει μεγάλη αὐλὴ περίφρακτος, εἰς ἣν ἡ εἰσόδος γίνεται διὰ θύρας ὑπὸ τῷ κωδωνοστασίῳ. Ἀνωθι δὲ τῆς θύρας τοῦ κωδωνοστασίου εἶναι ἡ χρονολογία

38.

1705.

Ἐνδεκα χιλιόμετρα μακρὰν τῆς πόλεως βορειοδυτικῶς κεῖται ἡ κώμη Βελούση. Ἐπὶ δὲ τοῦ κωδωνοστασίου τοῦ ἐνταῦθα ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ

39.

1761 εἰς
 λιοθι
 ηουλίου 14
 αψ | νζ
 17 | 57

Ἐπὶ δὲ αὐτοῦ τοῦ ναοῦ, ἐπὶ τῆς κόγχης αὐτοῦ

40.

1802 ο
 κιοβρι
 ου 13.

Ἐν τῇ ὀρεινῇ κώμῃ τοῦ Ἁγίου Λέοντος, ἥτις ἐν τῇ ἐγγχωρίῳ διαλέκτῳ ὀνομάζεται «Ἀϊλιός», ἐπὶ τοῦ κωδωνοστασίου τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἀναγιγνώσκεται ἡ χρονολογία

41.

1763.

Ἐν Μικρῷ Γαλάρῳ, παρ' ᾧ ἔχει τὸ προσφιλέστερον τῶν κτημάτων αὐτῆς ἡ φιλοξενωτάτη δέσποινα Τούλα, τοῦ γένους Βολτέρρα, εἶναι ἐγγεγλυμμένη ἐπὶ πλακὸς ἐν τῷ κωδωνοστασίῳ τῆς ἐκκλησίας τῆς κώμης ἐπιγραφὴ κακόγραφος ἔχουσα ὅμως εὐανάγνωστον χρονολογίαν·

42.

1774 ἀπριλίου 2, κτλ.

Ἡ κώμη Πηγαδάκια καίπερ μικρὰ οὔσα ἔχει πλείονας ἐκκλησίας.

Ἐπὶ δὲ τοῦ κωδωνοστασίου τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τῆς Ἀπολύντου εὐρίσκονται αἱ λέξεις

43.

1796

μαιον 10

ετelliοθη

δια εξοδο

του αυτου ναου.

Ἐπὶ δὲ τοῦ ναοῦ τῆς Βλαχεραίνης ἐν τῇ αὐτῇ κώμῃ ἐπὶ μιᾷ τῶν παραστάδων τῆς θύρας ἐν τῷ βορείῳ τοίχῳ εἶναι ἐγγλυμμένον τὸ ἔτος

44.

1818.

Μία τῶν πλουσιωτέρων κωμῶν τῆς ὀρεινῆς χώρας εἶναι ἡ Ἐξωχώρα. Τρεῖς μεγάλοι ναοὶ ἴστανται ἐντὸς τῆς περιφερείας τῆς κώμης, δύο δὲ μικροὶ ἐν τοῖς πλησίον ἀγροῖς. Τοῦ μὲν ναοῦ τῆς Κοιμήσεως ἐντὸς τῆς κώμης ἔχομεν τὸ ἔτος τῆς κτίσεως καὶ τὸ ὄνομα τοῦ κτίστου·

45.

1801 σεπτεμβρίου 30

χριστος λο

ξας προτομαστορας.

Ἐν τῇ κώμῃ Φιολίτῃ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἀνεκαίνισθη κατὰ τὸ ἔτος 1819, ὡς ἡ ἄνωθι τῆς βορείου θύρας, ἐπὶ τοῦ ἔξω τοίχου τῆς ἐκκλησίας ἐπιγραφὴ μαρτυρεῖ·

46.

1819

ανακενισθη παρα

τον επιτροπον σιμι

αρου βλαχισι νικο

λου κανδριτι κοστιαν

τι κλαδιανου διονισιου

φλεμοτομου.

Κατὰ τὴν ὀρθὴν γνώμην τοῦ ἐφημερίου τῆς ἐκκλησίας τὸ ὄνομα «Κανδρίτι» ἐτέθη πλημμελῶς ἀντὶ τοῦ ἔτι ἐν τῇ κώμῃ συχνάκις ἀπαντῶντος ὀνόματος «Καπανδρίτη». Ἀνωθι δὲ τῆς ἐν τῇ κόγχῃ θυρίδος ἀναγινώσκεται ἡ αὐτὴ χρονολογία·

47.

ανακενιστι εις

τους 1819 μανον 20.

Ἰκανὰ μοναστηριακὰ ἰδρύματα κέκτηται ἡ Ζάκυνθος. Ἐπὶ τοῦ περι-
καλλοῦς ἐκείνου ὄρους ὅπερ σήμερον λέγεται «Σκοπὸς» καὶ εἶναι, ὡς
φαίνεται, ἡ «Ἐλατος» τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, εἰσὶν ἰδρυμένα εὐρύ-
χωρα μοναστηριακὰ οἰκοδομήματα, ἰδιοκτησία νῦν τε καὶ ἄλλοτε τοῦ
οἴκου τῶν Λογοθετῶν. Σήμερον ἔχει ἐγκαταλειφθῆ ἔρημος ἡ μονή.
Ἄλλοτε δ' ἀπέλαυσε φήμης μεγάλης παρὰ τοῖς Ζακύνθιοις, ἔχουσα
πολυλάτρευτον εἰκόνα τῆς Παναγίας, ἣτις νῦν φυλάσσεται ἐν τῇ πόλει
ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Λουκᾶ. Ὁ ναὸς τῆς Σκοπιωτίσσης εἶναι σταυ-
ροειδὲς τὸ σχῆμα, θολωτὸς δέ, ὅπερ σφόδρα ἀσύνηθες ἐν Ζακύνθῳ. Τοῦτο
τὸ μοναστήριον ἦτο προσφιλὲς οὐ μόνον τοῖς ὀπαδοῖς τῆς ἀνατολικῆς
ἐκκλησίας ἀλλὰ καὶ τοῖς τοῦ δυτικοῦ δόγματος. Θύρα δ' ἄγει ἐκ τοῦ
ναοῦ διὰ τοῦ νοτίου τοίχου εἰς παρεκκλήσιον, ὅπου ὑπάρχει ἅγιον βῆμα
καὶ πάντα τὰ χρειώδη δι' ἱεουργίαν καὶ λατρείαν συμφώνως πρὸς τὰ
παρὰ τοῖς Δυτικοῖς συνειθισμένα. Αὕτη ἡ ἀδελφικὴ συναφὴ τῶν δύο
ὁμοθρήσκων δογμάτων ἀφῆκεν ἵχνη καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ζακύνθου.

Ἄλλοτε οἱ τοῖχοι τοῦ ναοῦ τούτου ἦσαν κατάγραφοι ἐξ ἀγιογραφη-
μάτων ἐφ' ὕγρῳ. Μέρους δὲ τῶν τοιχογραφιῶν τούτων σώζονται ἔτι.
Εἶναι δ' εἰκόνες καλῆς ὁπωσδήποτε τέχνης βυζαντιακῆς. Λυπηρὸν δ' ἐστὶν
ὅτι ἐνῶ σώζεται ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου ἐπιγραφὴ ἀναφερομένη εἰς τὰς
τοιχογραφίας ταύτας δὲν μνημονεύει αὕτη τὸ ὄνομα τοῦ ζωγράφου.

48.

1699

δειςις του δούλου
του θεου ευθυμιου
ιερομοναχου
λογοθετι και ηγουμε
νου του αγιου μονα
στηριου τουτου. ιουλιου δ.

Ἐπὶ τῆς εἰσόδου ἀνεγινώσκετο ἄλλοτε περίεργος ἐπιγραφὴ, ἣτις νῦν
κατέστη ἀφανής, ἴσως διότι εἶναι ἐντελῶς κεκαλυμμένη ὑπ' ἀσβέστου.
Ἀναδημοσιεύεται δ' ἐνταῦθα ἐκ τῆς πραγματείας τοῦ Ρεῖμαν¹, καίτοι
φαίνεται ὅτι οὗτος δὲν ἔγνω αὐτὴν ἐξ αὐτοψίας.

49.

ὁ φθόνος αὐτὸς ἑαυτὸν ἐοῖς βελέεσαι δαμάζει.
πκτοιεθων + αβνικ.

¹ L'île de Zante, σελ. 9—10.

Τὸ μὲν ἀναγνώσιμον καὶ ἐρμηνεύσιμον μέρος τῆς ἐπιγραφῆς εὕρισκεται ἤδη ἐν τῇ 'Ανθολογίᾳ¹. Φαίνεται δ' ὅτι ἐτέθη ἐπὶ τοῦ πυλῶνος ὡς εἶδος φυλακτηρίου κατὰ τῆς ἐπιδράσεως βασκάνων ὀφθαλμῶν, ὡς ἐπιτυχῶς εἰκάζει ὁ Περδριζέ². Προσετέθησαν δὲ καὶ ἀσυνάρτητά τινα γράμματα, ἅπερ διὰ τῆς ἀνοησίας αὐτῶν ἐπιδρῶσιν ὡς εἶδος τι ἀβρακαδάβρας ἐπισκοτίζοντα τὸν νοῦν τοῦ φθόνερόυ καὶ ἀμβλύνοντα τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ. Ἡ ἐγχώριος παράδοσις, ἣτις σῶζεται παρὰ τῷ Βαρβιάνῃ ἐν τῷ χρονογράφῳ αὐτοῦ, ἀφηγεῖται ὅτι δύο κῶμαι ὁμώνυμοι κείμεναι ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ Σκοποῦ ἐπολέμουν ἐξ ἀντιζηλίας πρὸς ἀλλήλας ἕως ὅτου ἀμφότεραι ἐκ θεμελίων κατεστράφησαν ἀμοιβαίως, ἢ δ' ἐπιγραφὴ ὑπαινίττεται τὸν ὄλεθρον αὐτῶν.

Ὅστις ἐκ τοῦ μοναστηρίου καταβαίνει βορειανατολικῶς πρὸς τὸν μικρὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Νικολάου, παρέρχεται πλησίον κρήνης ἐξ ἧς ῥέει ὀλίγον ὕδωρ, ἐχούσης τὴν ἐπιγραφὴν

50.

η βρυσις ιης
 παναγιας του
 σκοπου α χ λ ς
 ιερο

Ἄλλο παλαιὸν μοναστήριον εἶναι τὸ τῆς Ἀναφωνητρίας. Τούτου ἡ ἱστορία σῶζεται ἐν χειρογράφῳ βιβλίῳ ἐπονομαζομένῳ α' Ἡ Πρόθεσις τῆς Ἀγίας Μονῆς ταύτης», διατηρουμένῳ ἐν τῷ ναῷ τῆς μονῆς. Κατὰ τὴν ἱστορίαν ταύτην οἱ κτίτορες τῆς μονῆς ἦσαν ὁ Λεονάρδος δε-Τόκης καὶ ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ Λάππα³. Ἄρα ἡ ἰδρυσις τῆς μονῆς ἐγένετο κατὰ τὸ τέλος τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ δεκάτου πέμπτου⁴.

Οὐδεμία ὑπάρχει ἐκτενὲς ἐπιγραφὴ ἀναφερομένη εἰς τὴν Ἀναφωνή-

¹ X, 111.

² Perdrizet Mélanges épigraphiques, ἐν τῷ Bulletin de Correspondance Hellénique 1900. σελ. 294 καὶ 296.

³ Χιώτη Β', 247.

⁴ Ὅρα καὶ τοῦ Μπισκίνῃ Οἱ ἱδρυταὶ τῆς Ἀναφωνητρίας, ἐν τῇ Ἑλπίδι Ζακύνθου, 7 Ὀκτ. 1901.

τριαν. Ἄλλ' ἐπὶ μεγάλου λίθου κειμένου ἐν τῇ πέριξ τῆς ἐκκλησίας αὐλῇ, ὅστις ἄλλοτε ἦτο ἔσως ὑπερθύριον πυλῶνος εἶναι ἐγγεγλυμμένη μεγάλους ψηφίοις ἡ χρονολογία

51.

1660.

Καὶ ἄνω τοῦ πρὸς βορρᾶν πυλῶνος τῆς αὐλῆς, ὡσαύτως ἐπὶ τοῦ ὑπερθυρίου, ὑπάρχει ὁμοίως μεγάλους ψηφίοις σημειούμενον τὸ ἔτος

52.

1664.

Ἐπὶ τετραγωνικοῦ λίθου σφῆζομένου ἐν ἐνὶ τῶν κελλίων τοῦ μοναστηρίου, οὗ τὸ μέγεθος εἶναι 335 γαλλικὰ μέτρα τὸ πλάτος, 21 δὲ τὸ ὕψος, εἶναι ἐγκεχαραγμένη γράμμασι κανονικῶς ἐσχηματισμένοις ἡδὲ ἡ κεχρονολογημένη ἐπιγραφὴ ἀναφερομένη εἰς τὴν δόξαν τοῦ μεγάλου Ἐνετοῦ στρατηγοῦ Μοροζίνη.

53.

FRANC. MAVROCENVS
EQVES D M PROC. CLASSIS
VEN. IMP. SVMMVS NO
STRI AEVI GLORIOSISSIMVR
EROS - ANNO MDCLXX.

Νεώτερον τοῦ μοναστηρίου τῆς Ἀναφωνητρίας εἶναι τὸ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου τῆς Λαγγάδας. Τοῦτο ἰδρύθη τῷ 1617, κεῖται πρὸς ταῖς ὑπωρεῖαις τῶν ὀρέων καὶ μνημονεύεται πολλάκις ἐν τοῖς τοπικοῖς λαϊκοῖς διηγήμασιν. Ἐπὶ τῶν κτιρίων ὁμοίως ἐπιγραφαὶ δὲν ὑπάρχουσιν, εἰ μὴ μόνον ἡ ἐν τῷ ναῷ ἐπὶ τῆς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δαπέδου διὰ δικεφάλου ἀετοῦ κεκοσμημένης πλακὸς νεωτέρα χρονολογία

54.

1819.

Τῶν μὴ διαλελυμένων μοναστηρίων πλουσιώτατον ἱδρυμα εἶναι τὸ τοῦ Ἀγίου Γεωργίου τῶν Κρημνῶν. Τοῦτο κεῖται μακρὰν πάσης συχνῆς συγχρωτίσεως μετ' ἄλλων ἀνθρώπων. Εἶχε δ' ἐπὶ Ἐνετῶν μοναχοὺς τινὰς διακεκριμένους ἐπὶ παιδείᾳ. Ὑπῆρξε δὲ καὶ πολύβιβλος συλλογὴ χειρογράφων καὶ τετυπωμένων ἔργων ἐνταῦθα, ὧν πολλὰ μέχρι τοῦδε σῶζονται, ἀλλὰ ἀλιτήριός τις συλλέκτης φιλολογικῶν γνώσεων ἀπέσχισεν ἀπὸ πάντων τῶν πολυτιμοτέρων τὰς πρώτας σελίδας, ἵνα οὕτως ἔχη τὰ ὀνόματα αὐτῶν.

Ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ μοναστηρίου ἵσταται ὑψηλὸς πύργος προωρισμένος εἰς φρούρησιν τῶν μοναχῶν κατὰ παντὸς ἐνόπλου ἐχθροῦ, μάλιστα δὲ

κατὰ τῶν πειρατῶν. Τοιούτους πύργους ἔχουσι καὶ ἄλλα μοναστήρια Ζακύνθου, ὡς τὸ τῆς Σκοπιωτίσσης καὶ τὸ τοῦ Προδρόμου. Ἐπὶ δὲ τοῦ πύργου τούτου ἀναγινώσκεται ὅτι

55. οικοδομηθῇ 1562
ανεκαινισθῇ 1856.

Ἄνω δὲ τῆς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ πύργου εἰσαγωγῆς θύρας εἶναι ἡ χρονολογία τῆς ἐνάρξεως τῆς οἰκοδομήσεως

56. 1561.

Ἐν τῷ νεκροταφείῳ τοῦ μοναστηρίου ἴσταται ἀψίς, ἐν ᾗ ἀπόκεινται σεσωρευμένα τὰ κρανία τῶν ἀποθανόντων μοναχῶν. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀψίδος ταύτης ἡ γνωστὴ ὑπόμνησις

57. viator. che. guardi. in. su.
io. son. stato. come. sei. tu.
tu. serai. come. son. io.
pensa. questo. e. va. con. dio.
ἡ ταφι τον αιον.

Ἄλλο μοναστήριον ἐν τοῖς ὄρεινοῖς τόποις τούτοις, διαλελυμένον ὁμῶς, εἶναι τὸ τῆς Ὑπεραγάθου Παναγίας, ὅπερ οὔτε παλαιὸν εἶναι, οὔτε μεγαλοπρεπὲς ὑπῆρξέ ποτε. Ἐμπροσθεν τῆς ἐκκλησίας τοῦ μοναστηρίου εἶναι στοὰ ἡ ἀνοικτὸς νάρθηξ, ἐπὶ τοῦ τοίχου τοῦ ὁποίου ἀναγινώσκεται ὅτι

58. ερίπεια(;) ἀνηγέρθη τῷ ζ
ηλωτῇ ιερομονάχῳ
γερμανῷ θεοδοσίῳ
τοῦ ζακυνθίου τῷ ἐκ
τω ἔτει τοῦ ἐν σινᾶ
πανιερωτάτου ἀρχιεπισ
κόπου κυρίου κων
σταντίου. θαῦμα τ
οῖς παραπορευομ
ένοις οὐδεὶς μισθ
ὸς αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ ᾤξ
ιος. αωι
οννίου 6. 1810.

Ἄλλα μικρὸν μοναστήριον εἶναι τὸ τῆς Παναγίας Δερματούσης, ἐν τῷ βορείῳ μέρει τῆς νήσου. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς ἐκκλησίας τοῦ μοναστηρίου τούτου, πλησίον τῆς εἰσόδου εἶναι ἐγγεγλυμμένη ἐπὶ μεγάλου λίθου δι' εὐκρινῶν νεωτετικοῦ σχήματος γραμμάτων ἡδε ἡ ἐπιγραφή:

59. τῷ πάντῳ αἰδεσίμῳ ἀρχιμανδρίτῃ Διονυσίῳ Καναλαε
τῷ πρότερον ἐξάρχῳ | τοῦ μακαριωτάτου Ἀλεξανδρεί-
ας τελευτήσαντι μὲν τῇ ε' νοεμβρίου ἐν ἔτ- |
ει αὐκθ' ἔτη δὲ βεβιωκότι ἐπιτὰ πρὸς τοῖς ἐξή-
κοντα ἐν τῇ τῆς ὑπεραγίας θεοτό- | κου μονῇ τῇ
ἐν Δαρμάτῳ, ἧς ἡγούμενος ἦν ὡσπερ καὶ τῆς
τοῦ Μιχαὴλ Ἀρχαγγέ- | λου τῆς ἐν Βολίμαις Ζακύν-
θου, εἰς μνήμην ὧν ὑπηρέτησεν οὐκ ἀγεννῶς τῷ |
τῶν Βρετανῶν ἔθνει, ἄλλωσιτε τῷ ἐν Αἰγύπτῳ στρα-
τῷ Ἀβερκρόμβου στρατηγοῦντος | εὖ δε κακείνῳ
οὐπερ στρατηγος ἦν Μακένζις ὑπὲρ τούτου γὰρ
ἠναγκάσθη καταλι- | πεῖν Αἴγυπτον, ἐλόμενος στε-
ρηθῆναι πάντων ὧν ἠλπιζε καὶ πιστὸς ἀεὶ διατελῶν
τοῖς | Βρετανοῖς, ἠκολούθησε τῷ στρατῷ τῷ τοὺς
Γάλλους τῆς νήσου ταύτης ἐκβαλόντι τὴν σιτή- | λην
ταύτην ἀνήγειρεν ἀνὴρ ὃς αὐτὸν ἔγνω ἐν ταῖς
ἐσχάταις ἡμέραις αὐτοῦ καὶ | θαυμάζων τὸ ἀπείρι-
τον τοῦ ἀνδρὸς ἐν αὐτῇ τῇ τοῦ βίου ἀκμῇ εὖ μάλ-
λον τοῦτο | ἠγάσθη αὐτοῦ ὅτι οὐδέποτε ἠκούσθη
δεινοπαθῶν ἀλλ' εὐθύμως ἀεὶ, ὥς οὐκ ἂν τις |
προσεδόκησε, τῷ θειῷ βουλεύματι ἀνέκειτο.

Ἐπεκράτησεν ἐν Ζακύνθῳ ἡ συνήθεια τοῦ ἐντὸς τῶν ναῶν ἐνταφια-
σμοῦ τῶν ἀποθνησκόντων. Ἐπὶ δὲ τῶν ἐπιθυμῶν πλακῶν ὅσαι ἐκάλυπτον τὰ ὀστᾶ ἐπιστημοτέρων ἀνθρώπων ἐτίθεντο καὶ ἐπιγραφαί.

Τούτων τῶν ἐν ναοῖς ἐπιταφίων ἐπιγραφῶν ἡ ἔχουσα τὰς ἀρχαιοτέρας χρονολογίας σώζεται ἐν τῷ δαπέδῳ τοῦ δυτικοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Μάρκου. Ἐδημοσιεύθη ἡδὴ ὑπὸ τοῦ κ. Δε-Βιάζη ἐν τῇ Κυψέλῃ τῆς Ζακύνθου¹.

¹ Ἰαν. 1884, σελ. 9—12.

60. *Giovan. Dario Serra quod. Giorgio
de' Patrizi di Genova Sigri di Scio
sottraendosi nel 1575 alla schiavitù
de' Turchi
emigro di patria e nel 1610 si stabilì
coi suoi figli Michele e Giorgio
in Zante.*

Ἄλλη πλάξ ἐντετυλισμένη ἐν τῷ νοτίῳ τοίχῳ τοῦ αὐτοῦ ναοῦ ἐτίθη
εἰς μνήμην τοῦ πεπαιδευμένου ἐπισκόπου Ῥεμονδίνῃ¹, ὅστις μεταξὺ
τῶν ἄλλων ἔργων αὐτοῦ συνέγραψε τὴν ἱστορίαν² τῆς νήσου Ζακύνθου.

61. *D. O. M.
quiescit hic qui pro deo
gregeq. suo
nunquam quievit
Balthassar Maria Remondini
Bassianensis
episcopus Zacynthi ac Cephalleniae
vixit in praesulatu
annos xli
decessit e vita
iii. non. octob.
an. D. mdccclxxvii
aetatis vero suae lxxvii.*

Ἐν δὲ τῷ βορείῳ τοίχῳ ἄλλη πλάξ μνημονεύει τὸν Βερνάρδον Βοκ-
κίνην, ὅστις χρηματίσας ἐπίσκοπος ἀπέθανε τῷ 1785³.

¹ Τὴν βιογραφίαν αὐτοῦ ὄρα ἐν De' Bassanesi illustri; narrazione di Bartolommeo Ganba. Bassano. 1807, σελ. 87—88.

² Remondini, De Zacynthi antiquitatibus et fortuna commentarius. Venetiis, 1756.

³ Jaxa, Orazione funebre . . . per Monsig. Bernardo Bocchini. Venezia, 1785.

62.

D. O. M.
hic cineres
Bernardi Bocchini
episcopi
ubique fama
Theodorus Rota
ponere fecit.

Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δαπέδου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Ἐλευθερίου εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ ἐπὶ πλακῶς φερύσης καὶ οἰκόσημον

63.

κόμης τοῦ εὐγενοῦς οἴκου
κυρίου κόντε Λούνιζη
α ψ Q δ
pulvis nobili familiae
Co. Lunzi
1794.

Μία τῶν μᾶλλον ἀξιολόγων ἐπιταφίων ἐπιγραφῶν εἶναι ἐκείνη ἣτις σφάζεται ἐν τοῖς ἑρειπίοις τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Μαρίας τῶν Χαρίτων, εἰς μνήμην τοῦ φιλέλληρος συγγραφέως Πέτρου Αὐγουστίνου Γυισίου (Guis). Ἐδημοσιεύθη ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἤδη ἐν τοῖς Ἀναλέκτοις τοῦ Κατραμῆ καὶ ἀλλαχοῦ.

64.

D. O. M.
hic. quescit.
Petrus. Augustinus. Guysius.
academicus. massiliensis. lycae.
parisiensis. socius. et.
civis. atheniensis.
munifica. potentissimi. Daniae. regis.
clementia.
nobilitate. insignitus.
permultis. editis. operibus. admod.
clarus.
virtutis. scientiae. candoris. pietatis.
exemplar. perspicuum.
obiit. Zacynthi. A. S.

mdeccxcix. postrid: id: augusti.

aetat. sue. lxxix.

Anastasius. Comes. Lunzius.

danensi. praepositus. emporio. p. f.

Ἐν τῇ ἐξωτερικῇ ἐπιφανείᾳ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ ναοῦ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης ἐν τοῖς κήποις μετοχίου τοῦ ἐν Σινᾷ ἐπωνύμου μοναστηρίου ὑπάρχει ἡ διγλωσσος ἐπιγραφή·

65.

*Δαμιανος Ζαγορισκης ηπειρωτης
παρεδρος ευρυνασσης Αικατερινης
δευτερας και ανθυπατος ενζακυνθος
πιστεως και γενους προμαχος ετων οδ.
κυριου Αντωνιου Σανδρινη του ανιου εξ απορρητων
καρδια ευχαριστω αωγ.*

D. O. M.

*Damianus Zagorisky in Epiro natus
assessor late regnantis Catherinae II.
consul Zacynthii fidei et nationis
antesignanus annorum lxxiv
domini Antonii Sandrini ipsius secretarii
grati animi
mdecciii.*

Joseph Zaviani deliniavit

Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἑσταυρωμένου ἐτάφη ὁ πατριωτικὸς ἱερεὺς Ἀνθιμος Ἀργυρόπουλος, οὗ ἐνώπιον ἐμυήθησαν καὶ ὠρκίσθησαν τὸν ὄρκον τῶν Φιλικῶν διάφοροι ἄνδρες διαπρεπεῖς¹. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐφημέρευεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ, ἐνθα τῷ 1835 κατασκευάσας ἰδίαις χερσὶν τὸν τάφον αὐτοῦ ἐπέθηκεν ἐπ' αὐτοῦ τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν·

66.

A. X. P. Ω.

*Ανθιμος Αργυροπουλος ιερομοναχος
την πατριδα ηπειρωθεν*

¹ Ὅρα Ἱστορικὸν Ἀρχεῖον Διονυσίου Ῥώμα μετ' εἰσαγωγῆς τοῦ ἐκδίδοντος Δ. Γρ. Καμπούρογλου, σελ. 12, σημ., καὶ τοὺς ἐκεῖ ἀναφερομένους συγγραφεῖς.

εν τῷ του Εσταυρωμένου λαῶν ιερατενεὶν γὰρ
το μνημεῖον εἰς τὴν ζῶν κατεσκεύασε
εἰ. αὐτὸς τῆς δ' ἡλικίας αὐτοῦ ξξ.

Ὅτε δὲ οὗτος ἀπεβίωσεν, ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Νικόλαος Κασσιμάτης
ιερεὺς προσεχάραξεν ἐπὶ τοῦ λίθου τὰδε·

66α. πληρώσας το κοινον χρεος περι
 τας 20 ιανουαριου 1847.

Ὅπισθεν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Χρυσοστόμου ὑπάρχει νεκροτα-
φεῖον, ἐν ᾧ ἐνεταφιάζοντο οἱ Ἀγγλοὶ ὅσοι ἐπὶ Ἑνετῶν ἔτυχον νὰ ἀπο-
θάνωσιν ἐν Ζακύνθῳ. Τὰς δύο κάτωθι δημοσιευομένας ἐπιγραφὰς ἀντέ-
γραψα ἐκ τῶν λίθων πρὸ διετίας. Ἑνεκα δ' ἀμφιβολιῶν τινῶν περὶ τοῦ
ἀκριβοῦς τῆς ἀντιγραφῆς ἐπιθυμοῦντα νὰ ἴδω καὶ πάλιν τοὺς τάφους
τούτους μὲ ἀπεῖρξεν ἡ θηριωδία τοῦ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ταύτῃ ἐφημερεύον-
τος Παπᾶ Σανου. Ἴδου αἱ ἐπιγραφαί·

67.

Thomae Cornell Angli illustres cineres hoc tu-
mulo spiritus caelo semper gaudet natalium no-
bilitatem morum suavitate exornavit quem si di-
ra mors immature fer ut mature superi rapuere nam
florete adhuc aetate seniorum in mercatura ex-
perientiam non sorte sed virtute praetergressus
perpetuum sincere negotiationis documentum reliquit
hinc coelesti non terrestri partia dignus an-
nos suos vitae xxxvii clausit mdclxxxvi at
amatissimi fratris pietate hic revixit mdclxxxvii.

Ἡ δ' ἑτέρα·

68. Clemens Harvey eques auratus
 consul anglicanus in Peloponneso
 et insula Zacyntho
 anno domini 1689.

Ἐν τισι τῶν παλαιότερων ἐκκλησιῶν ἀναγινώσκομεν διηκούσας ἀπ'
ἄκρας εἰς ἄκραν τῶν εἰκονοστασίων μονοστίχους ἐπιγραφὰς μεγάλους καὶ
ἐπιμελελημένοις γράμμασι λαμπούσας, ἄλλοτε μὲν ἀναφερομένας ἢ εἰς

τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ναοῦ ἢ εἰς τὴν κατασκευὴν τοῦ εἰκονοστασίου, ἄλλοτε δὲ παρεχούσας ῥήτραν τινὰ ἱεράν.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῶν Ξένων, ἣτις εἶναι καὶ ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τῆς νήσου, ὑπῆρξεν ἄλλοτε ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου ἐπιγραφὴ τοῦ εἶδους τούτου. Ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐπισκοπείας Διονυσίου Λάττα, ἀνακαινισθέντος τοῦ εἰκονοστασίου ἡ ἐπιγραφὴ μετεστράφη ὥστε νὰ φαίνεται οὐχὶ τοῖς ἐν τῷ ναῷ ἐκκλησιάζουσιν ἀλλὰ τοῖς ἐν τῷ ἱερῷ ὄπυσθεν τοῦ εἰκονοστασίου ἱσταμένοις, ἔπειτα δ' ἐκαλύφθη καὶ σχεδὸν ἠφανίσθη διὰ νέας ἐπιχρίσεως χρωμάτων. Κατωρθώθη ὁμῶς ἡ ἀνάγνωσις αὐτῆς·

69. Μνήσθητι Κύριε τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Δημητρίου Κουμούτου καὶ τῆς συμβίου καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ τοῦ πεποιηκότος ἰδία δαπάνῃ τὰ χρυσεῖα¹ ταῦτα. ἐν ἔτει αχμζ.

Ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐν τοῖς κήποις·

70. Ἀθανασιω τῷ ἐκ μονοῦ τοῦ πατρὸς ἐκπορευεσθαι τοπρὰ το ἀγιον δογματισαντι τὰ χρυσεῖα τανὺ τοις ἀδελφοις αφιερωται. α. χ. π. α. μηνι απριλιου. κς.

Οἱ ἐνταῦθα ἀναφερόμενοι «ἀδελφοί» εἶναι οἱ ἐταῖροι τῆς συντεχνίας περὶ τῆς ἐν ἐπιγραφῇ δημοσιευθείσῃ ὑπ' ἀριθμῷ 12 ἥδη ἐγένετο μνησία.

Ἐν τῷ αὐτῷ ναῷ ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου τοῦ ὑποβαστάζοντος τὸν γυναικωνίτην·

71. Πρόμαχος Τριάδος ἀναδειχθείς, θνητὸς ἀθανάτου
Ἀθανάσιε ἄμ² κομίζῃ μεγάλας παρὰ τοῦ
Θεοῦ ἀθανάτου, Ἀθανάσιε ὄντως Θεοῦ φερώννυμε.

Ἐπὶ δὲ τοῦ εἰκονοστασίου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Παντοκράτορος·

72. Χριστω χρυσαυγως εν θαβωριω παλαι λαμπραντι
θεια ηλιου δοξη δικην λαος θεοφρων σηκον εγχρυσον φερει λαμπραν
θεασθαι, δοξαν ενθεον θελων. Α. Χ. Π. Γ. εν μηνι ιουλιου. κς.

¹ Τὰ χρυσεῖα εἶναι αὐτὸ τοῦτο τὸ κεχρυσωμένον ξύλινον εἰκονοστάσιον.

² Ἀμοιβάς, ἰσως.

Ἐπὶ δὲ τοῦ εἰκονοστασίου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Δημητρίου τοῦ Κόλα·

73. Μνησθητι Κύριε του δούλου του Θεου Γεωργίου Διαργυροπουλου και αυτου, του πεποιηκοτος ειδια δαπανη τα χρυσια¹ ταυτα· εν ετει αχρς.

Ἐπὶ δὲ τοῦ εἰκονοστασίου τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς ἐν τῷ βορείῳ νεκροταφείῳ·

74. Χαίροις ἡ κηρύξασα τὸν χν ἐνώπιον πάντων βασιλέων τῶν ἀσεβῶν, χαίροις ἡ τὴν πλάνην πατήσασα εἰδώλων, Παρασκευὴ δσία, μαρτύρων καύχημα. Μνήσθητι κὲ τοῦ δούλου Ζησίμου Ρούσσου. αφ. Ἀπριλίῳ ια'.

Ἐπὶ δὲ τοῦ εἰκονοστασίου τοῦ ναοῦ τῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων·

75. αφιθ. φυλαε και σκεπε μηρ θυ, παντας τους προσοικους κτητορας τε και αδελφους τους καλλιεργουντας σωσον . . . τῶ ναῶ σου και τηρει αμνηντους ταις ικεσαις σου. μνησθι κε φιλαρειτου ιερεως του κτητορος

Ὡσαύτως ἐν ταῖς κώμαις εὐρίσκονται ἐν τισὶ τῶν ναῶν ὅμοιαι ἐπιγραφαί. Οὕτως ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Νικολάου ἐν Ἐξωχώρῃ·

76. τῇ τρισηλίῳ μονοσέπτῳ θεότῃτι ὁ πιστὸς λαὸς τῆς ἀδελφότητος οἶκον εὐαγῇ καὶ χρυσαυγῇ δέδμηκε, ἐν ᾧ σὺν ἀσωμάτοις εὐσεβῶς ἄδει δόξαν πρς, νιού τε καὶ πνς ἁγίου. ἔτει αφα' αυγούστου .

Ἐν δὲ τῇ κώμῃ Πηγαδακίων·

77. το σιερεωμα των επι σοι πεποιθωτων σιερεωσον Κυριε την εκκλησιαν ην εκτησω τω τιμιω σου αιματι εν ετι αφρς. σεπτεμβριο. η.

Ἐν δὲ Γερακαρίῳ Μέσῳ ἐπὶ τοῦ εἰκονοστασίου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Γεωργίου, κατ' ἀντιγραφὴν τοῦ κ. Μπισκῆνη·

78. Πρωτοστραταρχη στρατιωτων πρωτοσιατη τε μαρτυρων νικηφορων λαος θεοφρων νηον εγχρυσον φερει κωμης Ζακυνθου τω κλυτω Γεωργιω. 1713. ιουνιος 19.

¹ Τοῦτ' ἐστίν, ἰδίᾳ δαπάνη τὰ χρυσία.

Ἐν δὲ τῷ ναῷ τῶν Ταξιαρχῶν ἐν Κατωσταρίοις·

79. το στερεωμα τον επη συ πεπηθοτον στερεοσον κυρηε την εκκλησιαν ην εκτησο τω τημηο σου εματη. δεισις τον δουλο του θεου επιτροπον διακονου κοσμα πηερως. γον. ιω. μηλιαρδος. 1776. οχτιοβρηου 27.

Ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς κώμης Χουρχουλίδης·

80. 1778 αυγουσιου 18 δια συνδρομης και δαπάνης των επιτροπον πανλουν μαφρεδα και παναγιου μαφρεδα.

Ὡσαύτως καὶ ἐπὶ κινητῶν πραγμάτων, εἰκόνων δηλονότι καὶ ἄλλων ἀφιερωμάτων, συχνάκις ἐτίθεντο ἐπιγραφαί. Αἱ δ' ἐπὶ εἰκόνων ἐπιγραφαὶ ἀξιοῦνται ἰδιαιτέρας μελέτης, διότι ἐν ταύταις σφύζονται συχνάκις ὀνόματα ζωγράφων, ἐνίοτε δὲ καὶ ἱστορικὰ ὀνόματα οἰκογενειῶν, ἣ μνημονεύονται ἱστορικὰ γεγονότα.

Ἐν τῷ ναῷ τῆς Χρυσοπηγῆς ἄνωθι τῆς πόλεως καὶ πλησίον τῆς εἰς τὸ φρούριον εἰσόδου σφύζεται παλαιὰ εἰκὼν βυζαντικῆς τέχνης. Κατὰ τὸν δισχυρισμὸν τοῦ Χιώτου, ἡ εἰκὼν αὕτη φέρει τὴν χρονολογίαν 840 καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ζωγράφου Πανισάλκου. Ἡ εἰκὼν εἶναι κατασκευῆς κατὰ τὸν συνήθη τρόπον διὰ καλύμματος ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ὥστε ὁ δισχυρισμὸς τοῦ Χιώτου διαμένει ἀβασάνιστος. Ὅμως ἡ ἀπίθανος αὕτη γνώμη ἐπαναλαμβάνεται ἐν νεωτέρᾳ φανερᾷ ἐπιγραφῇ ἐπὶ μικρᾷ ἀργυρᾷ πλακὸς προσηλωμένης τῇ χρυσῇ ἐνδύσει τῆς εἰκόνης·

81. κανχᾱι' ἡ πόλις Ζακύνθου σχοῦσα
χρυσοπηγῆς τε τοιάδ' εἰκόνα
ὀκτακοσίῳ τετράκις δέκα
ἔτει γραφεῖσα μετὰ Χριστοῦ γε.

Ἐνεκα τῆς ὑποτιθεμένης ἀρχαιότητος τῆς εἰκόνης πολλοὶ λόγιοι ποιοῦνται μνείαν αὐτῆς, ὡς ὁ Μαυρογιάννης¹, ὁ Μέρρε², ὁ Ρεῖμανν³, ὁ

¹ Βυζαντινὴ Τέχνη, σελ. 227.

² Murray, Handbook for travellers. 7 ed. 1900, σελ. 54.

³ L'île de Zante, σελ. 5—6.

Δε-Βιάζης¹. Ἐπίσης μνημονεύεται ἐν τῷ ἄνωθι ἀναφερομένῳ βιβλίῳ *Notizie etc.*, ἐνθα μανθάνομεν ὅτι μετηνέχθη εἰς Ζάκυνθον ἐκ Κρήτης. Τὴν εἰκόνα βαστάζει ὡραῖος θρόνος. Ἡ δ' ὀπίσθεν ἐπιφάνεια τοῦ πλαισίου ἢ μᾶλλον τῆς θήκης ἣτις κρατεῖ τὴν «Χρυσοπηγὴν» εἶναι κεκοσμημένη δι' ἄλλης εἰκόνας, ἔργου τοῦ καλοῦ ζωγράφου Καντούνη, παριστάσης ἄνδρα γονυκλινῇ προσευχόμενον, ἄνωθι δ' αὐτοῦ ἀγγέλους δύο ἵσταμένους καὶ κρατοῦντας μακρὰν ταινίαν, ἐφ' ἧς τὸ τροπάριον

82. καὶ πον λοιπον αλλην ευρησω αντιληψιν πον
προσφυγω παν δε και σωθησομαι τινα θερμην εξω βοηθον θλιψεαι
τον βιον και ζαλαις οιμοι κλονουμενος εις σε μονην ελπιζω και
θαρρω και καυχωμαι και προσιτρεχω τη σκεπη σου σωσον με.

Κάτωθι δὲ τῆς εἰκόνας τοῦ Καντούνη εἶναι καὶ ἡδε ἡ ἐπιγραφή·

83. ο θειος ναος ταυτης της αειπαρθενου καὶ θεοτοκου
χρυσοπηγης, κειμενης εις το κασιτρο της πολεως Ζακυνθου, κατηδα-
φισθη απο τον ανατροπια σεισμον τυχοντα τω ετει 1791. οκτωβρι-
ου 23 ο οποιος ανεκαιρισθη και εκοσμηθη εσωθεν και εξωθεν απο
την ευλαβειαν και ενθεον ζηλον του γεωργιου κοντζατη επιτροπου
με την συνδρομην και γεναιαν βοηθειαν των ευλαβων συμπολιτων
προς την θειαν εικονα, η οποια ειη αντιληπτωρ και βοηθεια αντων
των ευσεβων συμπολιτων

Ἐν τῷ ναῷ τῆς Φανερωμένης κρέμαται ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου περι-
σπούδαστος εἰκὼν τῆς Παναγίας. Ὅτι δ' αὕτη ἡ εἰκὼν ἀπέλαυσεν ἄλλοτε
μεγάλης ὑπολήψεως ἐν Ζακύνθῳ, μαρτυρεῖται ἐκ τῶν πολλῶν ἀπαντα-
χοῦ τῆς νήσου εὐρισκομένων ἀντιγράφων αὐτῆς. Πρὸς δὲ ἔχει μεγάλην
ὁμοιότητα πρὸς λατρευτὴν τινα θαυματουργὸν εἰκόνα σωζομένην ἐν
Ῥώμῃ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Ἀλφόνσου, γνωστὴν ὡς *imagi-
nem Sanctae Mariae de perpetuo succursu*. Πρέπει ἄρα συγ-
κριτικῶς νὰ μελετηθῶσιν ἡ ἐν Ῥώμῃ εἰκὼν καὶ ἡ ἐν Ζακύνθῳ, ἵνα ἐξευ-
ρεθῇ ἡ μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουσα σχέσις. Τὴν ἐν Ῥώμῃ εἰκόνα δὲν εἶδόν

¹ Δύο ἀρχαῖαι βυζαντιναὶ Παναγίαι ἐν Ζακύνθῳ, ἐν τῇ Πινακοθήκῃ Ἀθηνῶν, Α', σελ. 178.

Ἐν τῇ γυναικείᾳ μονῇ πλησίον τοῦ ναοῦ τῆς Μητροπόλεως ὑπάρχει μεγάλη εἰκὼν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς αἰδοῦ ὁ ἄνθρωπος» καὶ τῆς σημειώσεως

90. χειρ ἡλίου Μόσκου 1684. δέησις τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Δημητρίου Κομούτου καὶ τέκνων αὐτοῦ.

Ἐν τῷ «ἐπάνω» ναῷ τοῦ Ἀγίου Βασιλείου ἐπὶ εἰκόνας τοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου ἐρίππου, συνοδευομένου ὑπὸ δύο ἀκολουθῶν, ἀτενίζοντος δὲ πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐνθα φαίνεται ἀστερόεις σταυρός·

91. ὁ ἅγιος τοῦ Χϋ κων
σταντῖνος πρῶτος δὲ βασιλεὺς τῶν
εὐσεβῶν χριστιανῶν.
α χ ο η
χειρ ἡλίου μόσκου.

Οὗτος φαίνεται ὅτι εἶναι ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν ἀδελφῶν οἵτινες ἐτοιχογράφησαν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τῶν Λογοθετῶν¹. Τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου ὑπάρχει εἰκὼν τῆς Κοιμήσεως ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ τῆς Φανερωμένης μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς

92. α χ π α
χειρ ἡλίου μόσκου.

Ἄλλος καλὸς ζωγράφος ἦτο ὁ Νικόλαος Καλέργης. Ἴσως ἡ ἀρχαιοτάτη χρονολογία ἐπὶ ἔργου αὐτοῦ εἶναι ἡ ἐπὶ εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας τοῦ Τσουρούρλη κειμένη

93. αηκγ χειρ νικολάου καλέργη.

Ἐν δὲ τῷ ναῷ τῶν Ταξιαρχῶν ἐπὶ τῆς Ὠραίας Πύλης τοῦ δρυφάκτου εἶναι ὁλοσώματος εἰκὼν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἱσταμένου ὀρθίου, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς αἰδοῦ ὁ ἄνθρωπος» καὶ τῆς σημειώσεως

94. α ψ λ β
χειρ νικολάου
καλέργη.

¹ Ὁρα Δε - Βιάζη Ἀγνωστος καλλιτέχνης, ἐν τῷ ἡμερολογίῳ τοῦ Σκόκου, 1900 σελ. 301—303.

Ἐπίσης ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους ὑπάρχει εἰκὼν ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ ἔχουσα τὴν ἐπιγραφὴν

95. *αὐτῆς. χεὶρ νικολάου καλέργη.*
 δείσης τοῦ δούλου τοῦ θῦ ἰωάννου καμήλου.

Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ εἰκονοστασίῳ ἐπὶ ἐτέρας εἰκόνας παριστώσης τὸν Βασιλέα Βασιλέων καὶ Μέγαν Ἀρχιερέα·

96. *δείσης τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ*
 αναστασίου καμήλου
 χεὶρ νικολάου καλέργη.

Ἐπίσης ἐν τῷ ναῷ τῆς Φανερωμένης ἐπὶ εἰκόνας τοῦ Βασιλέως τῶν Βασιλέων καὶ Μεγάλου Ἀρχιερέως ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ

97. *1744 χεὶρ νικολάου καλέργη.*

Ἐπὶ εἰκόνας παριστώσης μεγαλοπρεπῆ ἱερουργίαν, τὴν χειροτονίαν ἐπισκόπου δηλονότι, διατηρουμένης ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ καθολικοῦ ἐφημερίου Ζακύνθου

98. *Βαλτασσαρ. ρημοντινος. βασσανειος. ο. ζακυνθου. και*
κεφαλληνιας. επισκοπος. νεωσι. ευημφισμενος. τον. ιωσηφ. σχειρω
κατα. την. ελληνικην ταξιν. εν. τω. ναω. του. αγιου.
ημων. πατρος. αθανασιου. ρωμης. πρωτος. συμπαρων. συνεχειροτονησεν.
ουτως. κελευσαντος. τον. ακρον. ρωμαιων. αρχιερεως. κλη-
μεντος. δωδεκατου. αρχιεπισκοπον. δυρραχιον. ετει. απο. της. ενανθρω-
πη-
σεως. τον. σωτηρος. ημων. ΧΙΠΙΗΗΔΔΔΠΙ. φαργηλιονος. μηνος
μεσουντος. πεμπτη.

Ὁ Ῥεμονδίνος οὗτος εἶναι ὁ ἄνωτέρω μνημονευθεὶς ἐπίσκοπος καὶ ἱστοριογράφος.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Βαρβάρας ἐν τοῖς κήποις ἐπὶ εἰκόνας τοῦ Προδρόμου, ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ

99. *1752.*
 χεὶρ αποστολου κριζία.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀκαθίστου, ἐπὶ εἰκόνας παριστώσης τὴν ἀπο-

τομήν τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ ἁγίου ἐνδόξου προφήτου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου

100. μνήσθητι κύριε ἰωάννου ἱερέως τοῦ σκορδουλλίου, καὶ τῶν ἐν διανοίᾳ αὐτοῦ.

Ὁλίγω δὲ κατωτέρω

- 100α. α.μ.ν.ξ. χεὶρ ἰωάννου ἀναγνώστου τοῦ σαρατζένου.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τοῦ Μόλου, ἐπὶ εἰκόνας τῆς βρεφοκομούσης Παναγίας, ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ

101. μνήσθητι κύριε τῆς δούλης τοῦ θεοῦ ἀδαμαντίνης καὶ κοιμωμένης. καὶ τῶν γονέων αὐτῆς.

Κατωτέρω δὲ πρὸς δεξιάν

- 101α. δέσεις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ Καντιάνου Ρώμα καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ.
μνήσθητι κὺ φραντζέσκου Ρώμα καὶ τῶν γονέων καὶ

πρὸς δὲ ἀριστεράν

- 101β. χεὶρ δημητρίου σταυράκη, 1776.

Ἐπὶ δ' εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ αὐτῷ εἰκονοστασίῳ

102. δέσεις τῶν δούλων τοῦ θεοῦ καντιάνου καὶ διονισίου
μνίσθητι καὶ τῶν δούλων τοῦ θεοῦ φραντζέσκου συμβίας καὶ τῶν γονέων αὐτῶν.
μνίσθητι καὶ τῆς δούλης τοῦ θεοῦ ἀδαμαντίνης.

Πρὸς δεξιάν δὲ ταύτης

103. χεὶρ δημητρίου σταυράκη, 1778.

Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἑσταυρωμένου ἐπὶ μικρᾶς εἰκόνης τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ, κρεμαμένης ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ,

104.

1809

χειρ διονυσίου γιωργόπουλου.

Καὶ ἐπὶ μικρᾶς εἰκόνης τῆς Βαπτίσεως τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ αὐτῷ ἱερῷ

105.

1811

χειρ διονυσίου.

Ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἐπισκοπιανῆς τῆς Κρήτης, ἐπὶ τῆς Ὠραίας Πύλης τοῦ δρυφάκτου εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ Ἀγίου Χρυσόστομου ἔχουσα τὴν ἐπιγραφὴν

106.

1812. *χειρ κωνσταντίνου χίου*

μνήσθητι κύριε θεοδώρου μακρῆ.

Τοῦ αὐτοῦ ζωγράφου ὑπάρχει εἰκὼν τῆς βρεφοκομούσης Παναγίας ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀγίας Πελαγίας ἐν τοῖς κήποις

107.

διὰ συνδρομῆς τῶν ἐπιτρόπων κυρίων

τζώριζη πάγκαλη, νικόλαος γαμπαρολίας, καὶ

νικόλαος ἀγιομαυρίτης. χειρ κωνσταντίνου

χίου. 1813.

Ὡσαύτως ἐπὶ εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ αὐτῷ εἰκονοστασίῳ ὑπάρχει τὸ ὄνομα τοῦ ζωγράφου τούτου.

Πολλαὶ εἶναι αἱ ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ Καντούνη ἐξωγραφημέναι εἰκόνες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις. Ἐπειδὴ ὁμως πολλαὶ τῶν εἰκόνων αὐτοῦ εἰσι μεταγενέστεραι τοῦ ἔτους 1821, ἀναφέρω μόνον τὴν καλῶς ἐξωγραφημένην «λιτανείαν», ἣτις κοσμεῖ τὸ ἐπιστύλιον τὸ ὑποβαστάζον τὸν γυναικωνίτην τοῦ ναοῦ τῶν Ἀγίων Πάντων, παριστῶσα λιτανείαν ὡς ἐγένετο κατὰ τὰ ἔτη τῆς ἐν Ζακύνθῳ γαλλοκρατίας. Ἐν τῇ κάτω γωνίᾳ τῆς εἰκόνης πρὸς ἀριστεράν τῷ ταύτῃ θεωμένῳ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ

108.

1808

μαίον 25

χειρ νικολάου ἱερέως καντούνη.

Παρὰ τῇ εὐγενεῖ οἰκογενείᾳ τῶν Κομούτων ὑπάρχει μεγάλη ἐλασι-

γραφία παριστῶσα τὸν ἄνωτέρω μνημονευθέντα φιλέλληνα Γυΐσιον· ἐπ' αὐτῆς δὲ εἶναι ἡ ἐπομένη λατινικὴ ἐπιγραφὴ συντεθεῖσα ὑπὸ τοῦ σοφοῦ Δημητρίου Χ. Κομούτου

109. *Petr: Aug: Guysius aet. s. an. LXXVI*
Hunc decorat virtus, decorat sapientia cuncta.
Proles exhilarat clara quaterna patrem.
Demetrius Comutus
Zacynth:

Πολλάκις αἱ ἐπὶ τῶν εἰκόνων ἐπιγραφαὶ οὐδεμίαν φέρουσι χρονολογίαν. Οὕτως ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Κομούτων, ἐπὶ εἰκόνης τοῦ Βασιλέως τῶν Βασιλέων καὶ Μεγάλου Ἀρχιερέως, εἶναι ἡ ἐπιγραφὴ

110. *δέησις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ θεοδώρου νεπόλου.*
χειρ γεωργίου βιδάλη.

Τοῦ Βιδάλη τούτου ὑπάρχει καὶ ἐν τῇ κώμῃ Φαγιᾶ εἰκὼν παριστῶσα τὴν Παναγίαν «τὴν Πάντων Ἑλπίδα» μετὰ τῆς αὐτῆς ἐπιγραφῆς

111. *χειρ γεωργίου βιδάλη.*

Ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας τοῦ Τσουρούφλη, ὑπάρχει μικρὰ ἄλλὰ καλὴ εἰκὼν παριστῶσα ὁμοῦ τὸν Ἅγιον Ἀνδρέαν, τὴν Μητέρα τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν Ἅγιον Σπυρίδωνα, ἔχουσα δὲ τὴν ἐπιγραφὴν

112. *ἡ κυρία θκος*
αρσενιοτησα
επονομοζο
μενη του ιζου
ρουφλη.

Ἡ εἰκὼν προσέλαβε τὸ ἐπίθετον «ἀρσενιώτισσα» ἐκ τοῦ οἰκογενειακοῦ ὀνόματος «Ἀρσενιώτης». Ἐν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ ἐπὶ εἰκόνης τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος

113. *γένονεν ἡ παροῦσα ἐρασμία εἰκὼν διὰ*
δαπάνης τῆς εὐγενοῦς κυρίας Χρυσταλένης Μοιζενίγνας.

Ἐν τῇ κώμῃ Κούκεση, ἐπὶ μικρᾷ εἰκόνος τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Κοιμήσεως,

114. *χηρ ζωσιμᾶ
ιερομοναχου
εν ετι 1706.*

Ἐν τῇ κώμῃ Τραγάκι, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Παναγίας «Καντουνιω-
τίσσης», ἐπὶ εἰκόνος τῆς Κοιμήσεως,

115. *χειρ αλεξάντρου γριπάρη
αψιζ.*

Ἐν τῇ αὐτῇ κώμῃ ὑπάρχουσι καὶ ἄλλαι εἰκόνες τοῦ Γριπάρη. Ἐπί-
σης καὶ ἐν Βελοῦση εἶδον ἐπὶ τῆς θύρας τῆς Ὁραίας Πύλης τοῦ ναοῦ
τῆς Κοιμήσεως μικρὰν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ ἱσταμένου ἐντὸς λεκάνης
μεστῆς αἵματος, ὅπερ ἔρρεεν εἰς αὐτὴν ἐκ τῶν πέντε πληγῶν αὐτοῦ,
ἔχουσιν τὴν ἐπιγραφὴν

116. *χειρ αλεξάνδρου γριπάρη.*

Ἐπὶ εἰκόνος τοῦ Προδρόμου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης,
ἄλλοτε μονῆς, ἐν Γερακαρίῳ, ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ κ. Μπισκῆνη ἡ ἐξῆς
ἐπιγραφὴ

117. *δέσεις τοῦ δούλου τοῦ θεοῦ κωνσταντίνου
ιεροδιακόνου μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ γριγορίου μουζάκι αψγγ.
χειρ θεοδώρου υποδιακόνου του παπαντωνι.*

Ἐν τῷ ναῷ τῆς Παναγίας «Κρυονεριτίσσης», κειμένῳ ἐν τῇ θέσει
Κρυονέρι, σῶζεται μικρὰ εἰκὼν τῆς Παναγίας μετὰ τοῦ Ἰησοῦ. Ἐν
δὲ τῷ κάτω μέρει τῆς εἰκόνος ἀπεικονίζεται γυναικεία κεφαλὴ προ-
κύπτουσα ἐκ σπηλαίου καὶ ἐμφανιζομένη ἀνθρώπῳ τινὶ ἱσταμένῳ ἐνώ-
πιον αὐτῆς ἐν ἐκστάσει. Ἐμφαίνει δ' ἡ παράστασις ἢ τὴν εὑρεσιν εἰκό-
νος ἐν σπηλαίῳ ἢ ἐμφάνισιν τινα τῆς Παναγίας. Ἐπὶ δὲ τῆς εἰκόνος
ὑπάρχουσιν αἱ ἐξῆς δίγλωσσοι ἐπιγραφαί

118. *αντώνιος ρινιερ επιστατης
των κατακρίτων.
Antonius Reniarius damnato
rum remigum praefectus.*

καὶ

118α.

θαῦμα τῆς ζωοδόχου

πηγῆς

fontis vivificantis prodigium.

Ἡ χρονολογία τῆς εἰκόνης ταύτης δεικνύεται κατὰ προσέγγισιν δι' ἄλλης ἐπιγραφῆς, ἣτις σφύζεται ἐπὶ κρήνης ἐκτισμένης παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἐκ τῆς πόλεως εἰς Κρυονέρι. Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη ἀναφέρει τὸν αὐτὸν Ἀντώνιον, ἔχει δ' ὡς ἐξῆς·

119.

ANTONIO RAYN . . . O

DAMNATORum rEmigum

PRAEFECTO

ZACYNThi

PROPRAETORI

MORVM FONTISQVE

RESTAVRATORI

MDCCXXXVI.

Ἐπὶ ἄλλης εἰκόνης τῆς Παναγίας ἐν τῷ ναῷ σφύζεται τὸ ἐπίθετον τῆς Παναγίας ταύτης·

120.

ἡ κρηνη

ἡ κρηνονερη

τησα.

Ἐν Μεγάλῳ Γαλάρῳ, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου, ἐπὶ εἰκόνης τῆς Κυρίας τῶν Ἀγγέλων, ὡς καὶ ἐπὶ εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ φερούσης τὸ ἐπίγραμμα «ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ Κόσμου», αἵτινες ἀμφότεραι κεῖνται ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ,

121.

1747

χειρ νικολαου καλεργι.

Φιλοπονώτατος καὶ οὐχὶ ἀδόκιμος ἀγιογράφος ἦτο ὁ ἱερεὺς Πέτρος Βόσσης. Εἰκόνες ζωγραφηθεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ εὐρίσκονται ἐν πλείσταις κώμαις τῆς Ζακύνθου, χρονολογούμεναι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ δεκάτου ἐνάτου. Ἐπιγραφαὶ δὲ ἐπ' αὐτῶν εἶναι αἱ ἐπόμεναι·

Ἐπὶ εἰκόνας τῆς Παναγίας ἐν τῷ νάρθηκι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἐν Κοιλιωμένῳ

122. πέτρου ἱερέως βόσσου
1750.

Ἐν Βελούσῃ, ἐπὶ εἰκόνας τῆς Θεοτόκου ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ ἀντιγραφεῖσα ὑπὸ τοῦ κ. Μπισκίνη·

123. γεγρονε αυτη εικων δια συνδρομης των
αιπιτροπων δημητριου αυγουστινου αναστασιου ζουπανου και ανα-
στασιου μπουρλεσα χηρ πέτρου ιερεος βοσσου. 1775.

Ἐν τῇ κώμῃ Ἁγίου Δημητρίου ἐν δήμῳ Μεσογαίων, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Κοιμήσεως,

124. γεγόνασιν αὗται αἱ εἰκόνες διὰ συνδρομῆς
τῶν ἐπιτρόπων παρὰ τοῦ εὐλαβεστάτου ἱερέως
πέτρου βόσσου. 18 ἰουνίου 1776.

Ἐν δὲ τῇ κώμῃ Φαγιᾶ ἐν τῷ μεγάλῳ ναῷ αὐτῆς, ἐπὶ τοῦ ὀπισθοῦ μέρους εἰκόνας τῆς Ἁγίας Μαρίας, ἣδε ἡ ἐπιγραφὴ παρατηρηθεῖσα τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς εὐγενοῦς κυρίας Τούλας·

125. ετηπόθη υπο χειρος
πέτρου ιερέος βόσσου.
1784.

Ἐπὶ δ' εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος ἐν τῷ ναῷ τῆς Κοιμήσεως ἐν Ἐξωχώρῃ

126. χειρ πέτρου ιερεος βόσσου
1786 φεβρουαρίου 10.

Καὶ ἐν τῇ αὐτῇ ἐκκλησίᾳ ἐπὶ εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τῆς Ζακύνθου

127.. χειρ πέτρου ιερεος του βοσσου
1786 μαρτίου 7.

Ἐν δὲ τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν Μεγάλῳ Γαλάρῳ, ἐπὶ εἰκόνας τῆς Σταυρώσεως, ἐν τῷ ἄνω μέρει τοῦ εἰκονοστασίου,

128. 1788 νοεμβρίου 4 χειρ πειρου ιερεος του βοσσου.

Ἐν τῇ κάτω συνοικίᾳ τῆς κώμης Μαχαιράδου ἐν τῷ ναῷ τῆς Κοιμήσεως, ἐπὶ εἰκόνοσ τῆς Κοιμήσεως ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ,

129. εὐελιόθουσιν αἱ ἅγιες εἰκόνες ἐν μνὶ μαρτίῳ 23. 1788 καὶ δια σινδρομῶν τῶν ἐπιτροπῶν ἀλεξάνδρου κουρούμαλου ἀναστασιῶν καὶ θεοδοσίου παπαδάτου. ἐκ χειρὸς μου ἱερεὸς πέτρον βόσσαν.

Ἐν Μικρῷ Γαλάρῳ ἐπὶ εἰκόνοσ τῆς Μητρός τοῦ Θεοῦ

130. 1794 φεβρουαρίου 25, αἰθδ
πέτρος ἱερεὺς βόσσαν.

Ἐν τῷ ναῷ τῆς κώμης Μελινάδου ἐπὶ εἰκόνοσ τοῦ Ἀγ. Δημητρίου

131. αωβ : 1802.
χειρ πέτρον ἱερεὸς βόσσαν.

Ἐπὶ δ' εἰκόνοσ τῆς Ἀγίας Αἰκατερίνης ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῆς Ὑπεραγάθου

132. μνησθητι. κυριε. γερμανον. θυτου.
σιναιτου. αωδ. ενμνη. ιουνιου. α.
δια χειρος πετρου ἱερεὸς.

Καὶ ἐν τῇ κώμῃ Μαριαίς, ἐπὶ τῆς θύρας τῆς Ὠραίας Πύλης εἶναι ἐξωγραφημένος ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος μετ' ἐπιγραφῆς

133. 1804
χειρ πέτρον ἱερεὸς βόσσαν.

Ἐν τῇ κώμῃ Κερί, ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ τοῦ ναοῦ τῆς Κεριωτίσσης, ἐπὶ εἰκόνοσ τῆς Κοιμήσεως,

134. αηξά. χειρ σινλιανοῦ
ἱερεὸς του στανρακη.

Ἐν δὲ τῷ αὐτῷ ναῷ ἐπὶ εἰκόνοσ τοῦ Βασιλέως τῶν Βασιλέων καὶ Μεγάλου Ἀρχιερέως

135. 1764 χειρ ἀποστολὴ κριζία.

Τούτου τοῦ Κριζία δύο εἰκόνες ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς ἐν

Βολίμαις, τοῦ Βασιλέως τῶν Βασιλέων δηλονότι καὶ τῆς Παναγίας, ἔχουσιν ἑκατέρω τὴν ἐπιγραφὴν

136. 1764 χειρ αποστολου κριζία.

Ἐπίσης ἐν Βελούσῃ εὐρίσκονται εἰκόνες τοῦ Κριζία. Ἐνταῦθα ἐν τῷ ναῷ τῆς Κοιμήσεως εἰκὼν τοῦ Χριστοῦ ἐζωγραφημένη ἐφ' ὁγρῷ ἐν μιᾷ τῶν μικρῶν ἀψίδων τοῦ ἱεροῦ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν

137. μνηστητη κυριε
 του δουλου του
 θῷ παύλου
 σημβηας
 και τον
 γογεον
 αυτων
 1 7 9 0
 χειρ αποστολου
 κριζία.

Καὶ ἐπὶ τῆς βορείου δὲ πλευρᾶς τῆς βάσεως τῆς Ἀγίας Τραπεζῆς ὑπάρχει μικρὰ εἰκὼν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς

138. 1791 χειρ αποστολου κριζία.

Ἐν τῇ κώμῃ Παγαδάκια, ἐπὶ εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Παντελεήμονος, ὑπάρχει ἡ χρονολογία 1784 καὶ ἡ ἐπιγραφὴ

139. χιρ νικολαου ιερομοναχου.

Ἐν δὲ τῷ ναῷ τοῦ Παντοκράτορος ἐν Καλεπάδῳ ἐπὶ εἰκόνος τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ

140. 1787 χηρ νικολαου ιερομοναχου αρβαντακη.

Ἐν Κατωπταρίοις, ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἀγίων Θεοδώρων ἐπὶ εἰκόνος τῆς Παναγίας τῆς πάντων ἐλπίδος, κρεμαμένης ἐν τῷ γυναικωνίτῃ, ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφὴ

141. αωιζ' χειρ ιωαννου. π'. μ'.

Ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Κοιμήσεως, κειμένη ἐν τῇ κάτω συνοικίᾳ τῆς

κώμης Μαχαιράδου, ἐπὶ τοῦ ὀπισθίου μέρους εἰκόνας τῆς Παναγίας ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ

142. *ιωάννης παλικαρᾶς διμιτρηος κουρούμαλος, αντόνηος
μαστραντόνις επιτρόπη τῆς υπεραγίας θεοτόκου
τῆς ευτοχήδος. 1820. ιουλίου 20.*

Ἡ Παναγία αὕτη εἶναι κοινῶς γνωστὴ ὡς «ἡ Εὐτυχιδιώτισσα», ὅπερ ἐπίθετον εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ μικροῦ κιθωτίου τῆς ἐκκλησίας, ἐφ' οὗ εἶναι γεγραμμένον

143. *«ἡ ευτιχιδιώτισσα».*

Ἐν Βουγάτῳ, ἐν τῷ ναῷ τῆς Κοιμήσεως, καὶ ἐπὶ εἰκόνας τῆς Κοιμήσεως ἀναγινώσκεται

144. *χειρ σπυρίδωνος ιερέος.*

Ἐν τῷ ναῷ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Προδρόμου κρέματα ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου μεγάλη εἰκὼν παριστᾷσα τὴν ἀποτομὴν τῆς κεφαλῆς τοῦ τιμίου προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου, ἔχουσα τὴν ἐπιγραφὴν

145. *χειρ θεοδώρου πουλάκη.*

Καὶ ἐν Μεγάλῳ Γαλάρῳ, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐπὶ εἰκόνας τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ,

146. *χειρ δημητρίου νομικου.*

Τοῦτο δὲ τὸ ὄνομα ὑπάρχει καὶ ἐπὶ εἰκόνας τῆς Κοιμήσεως ἐν τῷ ὁμονύμῳ ναῷ τῆς κώμης Βελούση·

147. *χειρ δημητριου νομικου.*

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ὑπῆρχον ἐν Ἑπτανήσῳ ὥσπερ καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι καλοὶ τεχνῖται, οἵτινες εἰργάζοντο ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου σκεύη ποικίλων εἰδῶν καὶ κοσμήματα καὶ ἀφιερώματα ἐν χρήσει ἐν τοῖς ναοῖς. Ἐνίοτε δ' ἐπὶ τούτων τῶν πολυτίμων ἀντικειμένων ἐχαράσσοντο ἐπιγραφαί.

Ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Τριάδος ἐν τῇ πόλει κεῖται ἐπὶ θρόνου πολύτιμος εἰκὼν τῆς Παναγίας, περὶ ἧς γίνεται λόγος ἐν τοῖς ἀνωτέρω ἀναφερομένοις *Notizie storiche etc.*¹. Πλὴν τῶν προσώπων τῆς Μητρὸς

¹ Δε - Βιάζη Δύο ἀρχαῖαι βυζαντιναὶ Παναγίαι, ἐν Πινακοθήκῃ Ἀθηνῶν, Ὀκτ. 1901, σελ. 178.

καὶ τοῦ Ἰησοῦ εἶναι κεκαλυμμένη ὅλη ἡ εἰκὼν δι' ἀργυρᾶς ἐνδύσεως. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀργυρώματος τούτου ἀναγινώσκεται τὸ ὄνομα τῆς Παναγίας·

148. ἡ κυρία ἡ λαουρένια.

Τὸ ἐπίθετον τοῦτο προῆλθεν ἴσως ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ κ. Λαυρεντίου Βεργόνου, ὅστις, κατὰ τὸν συγγραφέα τῶν Notizie, ἦτο ἰδρυτὴς τοῦ ναοῦ.

Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῶν Κομούτων ἐπὶ τοῦ ἀργυροῦ ἐπικαλύμματος τῆς εἰκόνος τοῦ ἐπωνύμου Ἁγίου, ἣν ὁ κ. Δε-Βιάζης ἐκλαμβάνει ὡς κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ λοιμοῦ μνημονευομένην, ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή

149. αχρη. λοιμοῦ λυθεῖσα ἡ Ζακυνθίων πόλις
λύτρον λυτῆρι νῦν Γεωργίῳ νέμει
εἰκασμ' ἀργυροῦν εἰκονίζουσα μέγα
θείῳ πρεσβευτῇ θαύματος παραδόξου. Α. Σ. Α.

Ἐν τῷ ναῷ τῆς Ὁδηγητρίας, ἐπὶ ὀμωνύμου εἰκόνος ἀναγινώσκεται ἐπὶ τοῦ ἀργυρώματος

150. 1789
ο μαστορας
γιοργακης
ησανου. αρβα
νιτοπουλος
πελοπονήσου.

Ὁ Ἀρβανιτόπουλος οὗτος ἐποίησε δίσκον διατηρούμενον ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τοῦ Πετρούτσου·

151. ο επι
σιμον
γεοργιος
ησανου αρβα
νιτόπουλος.

1801.

Ἐν τῷ ναῷ τῆς Κεριωτίσσης ἐν Κερίῳ, ἐπὶ ἀργυροῦ δίσκου,

152. διμητρις νῆας τοῦ ποιῖ λιβέρη
διμήτρις κοῦκις αργαληότις ἡμαστε γασιάλδη

τῆς παναγίας τις κεριδύσας και εδουλεύσαμε
και το εφθίδσαμε εις τους 1795
φενοναριον 28.

Ἄλλη εἰκὼν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου τοῦ Πιτρούτσου ἔχει τάδε·

153.	πέζο	1808	δαπανη
	ουκιες		νικολαου
	140		μεσαλα
	χιρ γεορ		
	γιου ντελι.		

Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Λουκᾶ ἐν τῇ πλατείᾳ Ῥώμα διατηρεῖται νῦν ἡ πολύτιμος εἰκὼν ἣτις ἄλλοτε ἦτο ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῶν Λογοθετῶν ἐπὶ τοῦ Σκοποῦ¹. Ἡ εἰκὼν εἶναι τεθειμένη ἐπὶ μεγάλου παναργύρου θρόνου, ἔργου ἐνὸς τῶν ἀδελφῶν Μπάφα, κατὰ τὴν γνώμην τῶν ἐντοπίων. Καὶ τὸ μὲν ὄνομα τοῦ τεχνίτου δὲν εὐρίσκεται ἐπὶ τοῦ ἔργου, σώζεται ὅμως ἡ χρονολογία, ἣτις ἐν τῇ ἐπομένῃ ἀσυναρτήτῳ ἐπιγραφῇ ἐγκεχαραγμένη ὁμοῦ μετ' ἄλλων ἐπὶ τοῦ θρόνου, συμπίπτει μετὰ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἠκμαζον οὗτοι·

154. αργυροεικτων τον θεομητορος ειδυησι κωνσταντινου
του μαρτηνεγκου πραυιδεσαι προσιαις αιει αλλα κορη του ω πτο-
λιουχε ειατωσοφια φιλω α αιωνιος ωδα. Ζακυνθος. αωιγ.

Ἐπὶ μεγάλου ἀργυροῦ δίσκου ἐν τῷ ναῷ τούτῳ

155. δι* ἐπιμελείας τῶν ἐπιτρόπων κων. ανα-
στασίου θεριανοῦ καὶ βασιλείου ξυδία. 1817. ιουνίου 15. Ζάκυνθος.
διὰ χειρὸς διαμάντη μπάφα. καλαρρυτιότου.

Τοῦ Διαμάντη Μπάφα τὸ ὄνομα ἀναγινώσκεται ἐπὶ ὠραίου καλύμ-
ματος Εὐαγγελίου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Χρυσοπηγῆς·

156.	δια χειρος
	διαμάντη
	μπάφας
	καλαρύτης ιωαν
	νηνων.

¹ Notizie κτλ. σελ. 594—593.

Ἐπὶ δὲ τοῦ ὀπισθίου καλύμματος τοῦ αὐτοῦ βιβλίου

156α.

το παρον ιερον
ευαγγέλιον ανήκει
τῆς κυρίας θεο
τοκον χρυσοπη
γῆς εις το κάστρον
ζακύνθου

απο τους επιρὸ-
πους και εφημε
ριον

Δι. 1811. K.

Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τὰ πλείστα τῶν ἀργυρῶν κοσμη-
μάτων εἶναι ἐκ τῆς χειρὸς ἐνὸς τῶν Μπάφα. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀργυρᾶς ἐνδύ-
σεως τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου ἐν τῷ εἰκονοστασίῳ τῆς ἐκκλησίας ταύτης
εἶναι ἡ ἐπιγραφή

157.

δια χειρος γεωργίου
διαμαντη μπάφα.

1820.

Ἐν τῷ μετοχίῳ τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης ἐν τοῖς κήποις, ἐπὶ ἀργυ-
ροῦ δίσκου,

158.

διὰ χειρὸς διαμαντῆ μπάφα καλαρριτιότου
πέρυξ ιωαννίνων. αωκα'. μαρτίου 25 αρχεῖ τοῦ γένους τῶν ρωμαίων.
διὰ δαπάνης τοῦ παροσιωταίου ἡγουμένου κυρίου γερμανοῦ ζακυνθί-
ου θεοδοσίου τοῦ σιναΐτου.

Ἐπὶ τῆς ἀργυρᾶς ἐνδύσεως τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Ἁγίων
Πάντων, ἐπὶ θρόνου,

159.

ἡ θεοτοκος
καλουμενη
μυριδιωτισσα

αναλωμασι της αικατερινης
χρυσοπλευρενας και συνεργιας γαβριηλου μακρη
δια χειρος γεωργιον μπαφα καλορριτιοτου

1816 ιουνιου 3.

Ἐν Βολίμαις, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγίου Δημητρίου, ἐπὶ εἰκόνας τῆς Παναγίας, ἐν τῷ θρόνῳ,

160. διὰ συνδρομῆς τῶν
ἐπιτρόπων αναστα
σης τούτης, δυονήσιος
χαριὰς, γιακουμῆς σπυ
ρος. 1822.
ο ἐπιστήμον δυονήσιος
βεριζαγιας.

Καὶ ἐπὶ ἀργυρώματος εἰκόνας τῆς Πάντων Ἑλπίδος ἐν Μεγάλῳ Γαλάρῳ

161. ο ἐπιστημον δι
ονήσιος βερτσα
γιας.
1820.

Εἰ καὶ ἐν Ζακύνθῳ ἐνίοτε παρατηροῦνται ἔργα γλυπτικῆς ἐργασίας τεθειμένα ἄνωθεν τῶν εἰσόδων τῶν ἐκκλησιῶν καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς καὶ δικέφαλοι ἀετοὶ ἐν τοῖς δαπέδοις τῶν ναῶν, τὰ ἔργα ταῦτα δ' ὁμῶς οὐδόλως εἶναι σπουδαῖα οὐδὲ παρέχουσιν ἡμῖν ἐπιγραφάς. Ὡστε ἡ πρώτη καὶ μόνη ἀξιόλογος ἐπιγραφή ἀναφερομένη εἰς γλυπτὸν ἔργον εἶναι ἡ ἐπὶ τοῦ βάθρου τῆς προτομῆς τοῦ τετιμημένου ἄμα καὶ μεμισημένου¹ Μαίτλανδ, πεποιημένης ὑπὸ τοῦ καλοῦ τεχνίτου Παύλου Προσαλέντη·

162. Θωμᾷ τῷ Μαιτλανδιῷ
Ζακυνθιοι
δια τας χρησιας ελπιδας
α ω ι ζ.

Ἐπὶ δὲ τῆς ὀπισθίου ἐπιφανείας τῆς βάσεως

162α. Θωμᾷ τῷ Μαιτλανδιῷ
Ζακύνθιοι
δια τας χρησιας ἐλπιδας
ΧΠΗΗΗΔΠΙΙΙ.

DANIEL QUINN

¹ Ὁρᾷ Sir Thomas Maitland; the Mastery of the Mediterranean. By Walter Frewen Lord. London 1897, σελ. 176 ε. ε.